

Albin Škrinjar

SUSRET S BOGOM U BIBLIJSKOJ MOLITVI

Čemu opet o molitvi, pitat će me tko. Toliko se o tome čuje, a još više se o tome piše. Zar nije toga previše? Na to ću odgovoriti ovo: ako se na pametan način piše o molitvi, neće biti nikad dosta. Ako dvojica kažu isto, to ipak nije isto. Više možemo naučiti kad nam ne tek jedan, već jedan za drugim protumače stvar. Zaista vidimo kako je katolička i protestantska publika na Zapadu željna pouke o molitvi. Još nedavno neke su se knjige o molitvi brzo rasprodale kao bestselleri. Protestant Joerg Zink objavio je svoje djelo *Wie wir beten können* (Kreuz-Verlag, Stuttgart). Od rujna g. 1970. do svibnja g. 1972. tiskano je u 138.000 primjeraka.

Drago je i korisno našim vjernicima promatrati molitvu s raznih vidika. Moj će vidik biti ovaj: susret s Bogom u molitvi kako to shvaća i hoće Sv. Pismo. Osjećamo žeđu za istinom, koju nam može utažiti samo bistrica-voda iz bogonadahnutih knjiga, protumačenih svakako zdravom egzegezom pod vodstvom crkvenog učiteljstva. Liberalni protestant Walter Bernet odbija vodstvo Biblije, Crkve, predaje, naprosto svaku direktivu »odozgo«, drži se glede molitve samo svog iskustva i refleksije o iskustvu. Njegova filozofija, teodiceja, nije naša, ni njegova epistemologija. Navodim ga ipak i još ću ga navesti zato jer čitam o njemu neki katolički sud kao da je njegova knjiga o molitvi »eine der gescheitesten modernen Monographien«.¹ Pripominjem još to da ja ne pišem iscrpljive studije o molitvi, nego više o teškoćama koje moderni čovjek u njoj nalazi. Teškoće ću rješavati pomoću Sv. Pisma.

¹ J. SUDBRACK, GuL (= *Geist und Leben*), April 1971, str. 100.

I. O molitvi uopće: što joj smeta da bude susret s Bogom?

Zar je čovjeku moguć razgovor s transcendentnim Bogom?

Uvijek smo mi slabi ljudi imali teškoće u molitvi. Naše neuredne sklonosti i naša grešna narav otežavale su nam nesmetan pristup k Bogu. Kako smo bili preopterećeni poslom, izmoreni, sabranost nam je postajala teška. Pomagali su nam i još nam pomažu, koliko mogu, duhovni pisci.² No u zadnjih nekoliko godina teškoće su se tako umnožile i potencirale da je buknuła prava kriza molitve. Čitamo o kršćanima koji se više ne mole. A koji su uzroci krize? Izbrojiti ću ih, mada kriza molitve kod nas još nije akutna. Što se, naime, drugdje muti, polako i neopazice počinje i kod nas smućivati duhove. Veliki teolog K. Rahner održao je u Njemačkoj konferenciju časnim sestrama. Naveo im je Božju transcendenciju kao nešto što osobito zbunjuje vjernike koji bi se htjeli moliti.³ Kako mogu ja, bijedno ljudsko stvorenje, oslovljavati Boga, reći mu »Ti«? Za dijalog neka je ravnopravnost potrebna. Gdje je ravnopravnost između mene, tako ograničenog bića, i Boga, koji se nedostiživo visoko diže nad sve kontingentno?

Prije spomenuti protestantski teolog Bernet piše odlučno protiv dijaloga s »transcendentnim« (tako on naziva Boga). Ne zabranjuje ga, ali je ipak njegov konačan zaključak da je naša Ja-Ti-situacija prema Bogu iluzija te da ostaje iluzija (str. 135—140.). To on tvrdi na osnovi svoje filozofije. Mi s uvjerenjem slijedimo drukčiju filozofiju. Ali evo nam o. K. Rahnera, koji nam kaže da mogućnost osobnog odnosa čovjeka prema osobnom Bogu danas više nije »Selbstverständlichkeit«, što se samo po sebi razumije, i da se mora teološki promozgati.⁴ Slažem se. Stojimo pred misterijem, ali ne takvim da bih na temelju filozofije ili teologije smio suprotstaviti svoj »Nego«, kad nas Sv. Pismo i stalna crkvena tradicija uče protivno. Nadasve, moje je uvjerenje da ne smijemo pred vjernicima tako raspravljati o Božjoj transcendenciji da ih zbunjemo u njihovoj molitvi.

Moramo najprije znati da Bog nije samo svojom transcendencijom neizmjerljivo daleko od nas, nego također neopisivo nama bliz, svakom

² Samo nešto najnovije: W. de BROUCKER, *Christus* 37, janvier 1963, niz kratkih članaka o molitvi, a na str. 140—144 Index commenté; *Christus* 68, octobre 1970, niz članaka o molitvi od raznih autora, o teškoćama M. BELLET, *Les avatars de la relation* 450—456; E. ROCHE, *Prière, rupture et silence. Pour ceux qui peinent à prier*, *Christus* 35, juillet 1962, str. 306—321; BERNARD BASSET, S. J., *Let's Start Praying Again*, Sheed and Ward 1972.

³ K. RAHNER, *Vom Beten heute*, GuL 1969, 1, str. 7—9.

⁴ K. RAHNER, *Thesen zum Thema: Glaube und Gebet*, GuL 1969, str. 182. sl.

atomu u svemiru i čitavom svemiru, svakoj molekuli u mom organizmu, svemu mome biću i življenju, u meni i u ljudskoj zajednici, i statično i dinamično. Nedokučiva blizina Božja isto je tako neosporiva kao i njegova transcendencija.⁵ Tako intimna Božja blizina raspršit će naše sumnje o mogućnosti razgovora s Bogom.

Sv. Pismo stavlja na blizinu Božju mnogo jači naglasak nego na njegovu transcendentnu udaljenost. Bog nama mnogo više objavljuje što je on nama nego što je on sebi. Kroz čitavu Bibliju on čovjeka oslovljava »Ti«. Sada kao stvoritelj i otac koji ljubi svoje dijete, sada kao odgojitelj i zakonodavac, onda kao sudac i tako dalje. I to svim mogućim tonovima, nježno uvjeravajući o svojoj ljubavi, ozbiljno se prijeteci, strogo opominjući, oštro osuđujući. Njegov glas čuje se koji put kao grom, drugi put kao blagi zefir. Bog nas s druge strane upravo tjera da i mi njega oslovljavamo »Ti«. Hoće on u Sv. Pismu da mu pjevamo hvalospjeve, zahvaljujemo mu se, prosimo ga, vapijemo mu iz dubine svojih nevolja. Kao filozof ili teolog mozgat ću pitanje o biti tog razgovora, no svjetlo Božje objave neće dati da me Božja transcendencija smete u molitvi, niti ću ja skriviti, ne daj Bože, ili bilo kako dopustiti da dezorijentira u molitvi naše vjernike.

A je li Bog osoba s kojom mogu razgovarati?

Je li Bog tako osoba da odnos Ja-Ti bude moguć između njega i mene? Ako nije, kako da se njemu molim? Naša vjera u osobnoga Boga racionalistima je neshvatljiva. Glasoviti fizičar M. Planck izjavio je u nekom pismu: »Ja sam bio uvijek duboko religiozne ćudi, ali nisam nikad vjerovao u osobnog Boga, kamoli u kršćanskoga.« Drugi znameniti fizičar, A. Einstein, tražio je od vjeroučitelja koji se bore za dobro da smognu toliko unutrašnje veličine te napuste nauku o osobnom Bogu. Bernet, koji obojicu citira (str. 114), sam radikalno zahtijeva da se odrekemo kategorije personalnosti, koju molitva ne dopušta, budući da se orijentira na apersonalnoj veličini tajne. I tako dalje Bernet u duhu svoje filozofije (str. 107—109, 114—119, 136. sl. itd.). Prava nam filozofija tumači kako se naš pojam personalnosti može na ispravan način primijeniti na Boga. No u to se ovdje ne mogu upuštati. Radije ću se opet pozvati na objavu. Biblija sva odzvanja izrazima o Bogu kao osobi, svim mogućim nazivima, svim mogućim epitetima, u svim mogućim nijansama, dugim opisima, pjesničkim ditirambima. Tko će ih sve izbrojiti? O Bogu kao osobi imamo jasnu nauku samoga božanskoga Spasitelja.

⁵ N. PITTENGER, *God: Absolute or Relative?* *New Christian*, 18 April 1968. str. 6 abc; usp. R. BULTMANN, *Jesus*, Tübingen 1964, *Der ferne und der nahe Gott*, str. 163—182; L. BOROS, *Der nahe Gott*, Matthias-Grünewald-Verlag 1971.

Sve što nam on kaže o Bogu, prikazuje nam Boga kao osobu, kao Oca, *Abba*. Ta aramejska imenica bila je u Isusovo vrijeme naziv kojim su djeca nazivala svog oca, slično našem *tata*.

No molitva Bogu kao tati ne mili se svima. Bernet smatra da je prošlo vrijeme paternalizma i da naše vrijeme traži druge kategorije (str. 109—113). Katolik Bommer boji se da ćemo modernog čovjeka takvom molitvom odbiti jer je njemu odviše naivna.⁶ Čudim se. No ostavimo to! Bommer se nada novoj hermeneutici, koja će nam točnije precizirati pojam osobnoga Boga, korektnije tumačiti Bibliju u skladu s filozofijom. Mogli bismo možda očekivati nešto od nove hermeneutike da imamo u Bibliji o Bogu kao osobi osamljen i nejasan tekst, no kad ih ima more, kategoričkih, nedvojbjenih i jasnih, neka bude samo naš razgovor s Bogom onaj kojemu nas Sv. Pismo uči! Ono nam jamči istinu o Bogu, makar bilo u njoj nešto za nas nedokučivo.

Bommer ipak na kraju svoje studije zaključuje da nam ne preostaje drugo nego biblijska, personalno-antropomorfna molitva, budući da se drukčija još nije našla. No je li zgodno što pripominje da problemi unatoč tome ostaju.⁷ Time on insinuira neku sigurnost. Nju konstatira i K. Rahner, koji nastoji liječiti svoje skeptične suvremenike u Njemačkoj (a. c.). Slično i isusovac F. Wulf. Njemu su poznate još druge sumnje modernog čovjeka, koji se teško snalazi u sekulariziranom i tehnologi-ziranom svijetu.⁸ Bez sumnje, moramo se uživljavati u probleme današnjih skeptika, prema potrebi zvati u pomoć i filozofiju i psihologiju. No ako imamo pred sobom vjernog katolika, smatram da će skepsi biti najbolji lijek ovaj poziv: »Natrag u svjetlo Sv. Pisma.« Sv. Pismo ne poriče slabost naše spoznaje Boga. Ono ipak neosporivo i sveudilj tvrdi da možemo razgovarati s Bogom kao s osobom i da mu smijemo reći »Ti«, unatoč svojoj ograničenosti i njegovoj nedokučivoj transcendenciji. Ne možemo Bogu i o Bogu govoriti nego biblijskim jezikom.⁹

Pomanjkanje vjere onemogućuje molitvu

Živimo u areligioznoj, štoviše, u antireligioznoj atmosferi. Vjera se napada, žestoko i sa svih strana. To naše vjernike deprimira, drma njihovu vjeru. Čita se tu i tamo kako je sada teško vjerovati, kako se i svećenik neprekidno bori za svoju vjeru. Savjetuje se neka svoje sumnje ne taji pred vjericima, već nek im bude uzor te unutrašnje borbe bez primirja.¹⁰ Gdje koji katolički pisac usuduje se još dalje te s protestantom

⁶ J. BOMMER, *Haben das Bittgebet und die Fürbitte noch einen Sinn?* *Concilium*, November 1972, str. 682. sl.

⁷ J. BOMMER, a. c. 683b.

⁸ F. WULF, *Vom Verlust und der Neuentdeckung des Gebetes in unserer Zeit*, *GuL* Dezember 1968, str. 407—413.

⁹ JOERG ZINK, *Wie wir beten können*, Kreuz-Verlag Stuttgart 1972, str. 28.

¹⁰ K. RAHNER, *Vjera današnjeg svećenika*, *Bogoslovska smotra* 35, 1(1965)6-29.

Bultmannom tvrdi da je sumnja bitan element vjere, da, dosljedno, svoje sumnje ne smijemo smatrati napastima ni sebe ateistima dok nas sumnje muče. I to čitamo u člancima o molitvi! Nema drugog izlaza, vele, nego da moderni katolik baš s tim sumnjama ide u molitvu. Čitam ovakve rečenice: »Molitva je vazda također molitva u borbi i sumnji.« — »Vjera i nevjera skupa su u našem srcu.« — »U molitvi ne dolazi jednostavno vjera do izražaja, nego konkretno *ja* napastovanoga kršćanina.«¹¹ — »Prema istim piscima ne preostaje drugo nego da učinimo sumnju stalnim partnerom u molitvenom dijalogu.¹² Ne vjera, nego nevjera se moli«, tako mudruje protestant Bernet.¹³ Čitajući Bibliju, neki, i katolici, gledaju u Jobu i u proroku Jeremiji kao moliteljima pravo klupko napasti, sumnje, nevjere i optužbe, gotovo i pobune.

U takvom promatranju i izražavanju nije sve ispravno; ima kod nekih pisaca bar mnogo pretjerivanja. Pretjeruju se teškoće našeg vremena, kao da istom sada vjera nema oslona u javnom mišljenju, jer ono više nije kršćansko. Pa zar je javno mišljenje bilo kršćansko u prvom stoljeću, kad su sv. Pavao, sv. Ivan, uopće prvi kršćani upravo trijumfiral u svojoj vjeri? Ali sada se, kažu, vjernici progone, muče, kleveću. A zar nije bilo tako i u vrijeme sv. apostola? Jest, ali sada evo još strahovita ofenziva sa strane znanosti, filozofije. Odgovaram da su u novozavjetnom vremenu i okolišu dvije glavne filozofije bile stoička, koja je Boga poistovjećivala s prirodom, i epikurejska, koja je u praksi bila ateistička. Što sve nisu čitali Rimljani protiv religije u Lukrecijevoj knjizi *De rerum natura*? A tko misli da sada praktični »epikureizam« na nečuvan način otuđuje ljude od religije i molitve, nek se sjeti da je tako bilo već u apostolsko vrijeme! Neka samo čita u Senekininim djelima brojne anegdote o nemoralu, kod Juvenala kaustične satire o razvratnom životu, kod Svetonija o seksualnosti njegovih Cezara! S druge strane, Božja transcendencija, koju smo prije spomenuli kao tobožnju zapreku molitvi, bila je poznata već grčkim filozofima od Platona do Plotina, napose onim Platonovim pristašama koji su vremenski najbliži novozavjetnoj literaturi. Od njih nisu svi zanemarili molitvu, već su gajili smisao za hvalospjeve i za mistiku.¹⁴

Istina je da je naša vjera više izvrgnuta štetnim utjecajima sada nego prije sto godina, još prije nekoliko decenija. To je istina, no zar se moramo sami izlagati opasnosti gdje nije nimalo potrebno? Kojim pravom se neki više zanimaju za prigovore protiv vjere nego za samu vjeru i njezine izvore, Sv. Pismo, tradiciju, molitvu? K. Rahner preporučuje starijima neka pred mladima ne ističu prejako čvrstoću svoje vjere, već neka nastoje pomoći njima u njihovoj vjerskoj krizi.¹⁵ Svakako,

¹¹ J. BOMMER, a. c. 682b.

¹² Ibidem.

¹³ W. BERNET, *Gebet*, Kreuz-Verlag Stuttgart 1970, str. 103., 133.

¹⁴ P. FESTUGIÈRE, *La révélation d'Hermès Trismégiste*. IV. *Le Dieu inconnu et la gnose*, Paris 1954: o Božjoj transcendenciji kod filozofa i u hermetizmu str. 6—140.

¹⁵ K. RAHNER, GuL 1969, str. 177. sl.

valja im pomoći, s razumijevanjem i s ljubavlju, ali ipak ne tako da ostavimo u njima dojam kao da su više u pravu oni sumnjajući nego mi čvrsto vjerujući. A što da kažemo o distinkciji koju susrećemo između integralne kolektivne vjere sv. Crkve, sa svim njezinim dogmama, i individualne vjere pojedinca koji ne može sebi sve asimilirati? Zar ga smijemo ostaviti u miru, makar on bio kandidat svećeničkog ređenja, neka samo ne poriče crkvenu nauku, a želi se popeti do integralne vjere?¹⁶ Ja se bojim da će takva popustljivost krizu vjere kod nas raširiti, a ne riješiti. Kandidat svećeničkog ređenja imao je kroz godine svoje teologije dovoljno vremena da shvati koja je sumnja grijeh, koja nije — i zašto se moj intelekt podvrgava Bogu objavitelju i Crkvi kad definira neku dogmu.

Sigurno može Bog pripustiti krizu vjere u nekoj duši. Kriza može dulje potrajati. Svladat će se čistim i svetim životom, usrdnom molitvom, bijegom od opasnosti, uvjerenjem da formalna sumnja o nedvojbenoj dogmi nije dopuštena. Tko voli knjige N. Z., roni sve dublje u njihov bogonadahnuti sadržaj, njemu će Bog u sve većoj mjeri dati »prosvijetljene oči« vjere (usp. Ef 1,18), olakšat će mu sve više »poslušnost vjere« (usp. Rim 1,5; 16,26). U životu revnog katolika, osobito gorljivog svećenika, bit će normalno mir i sreća u vjeri, a nipošto stalna sumnja. Samo neka ne kaže da je on, čovjek druge polovice 20. stoljeća, »der fragende Mensch«, kojemu je sve u pitanju, pa i crkvena nauka! Neka se ne uzoholi kao »mündig«, »come of age«, »punoljetan«!¹⁷ I neka kao takav ne kaže da ne može prihvatiti naivnu nauku o molitvi i molitvenu praksu Sv. Pisma! Zar s obzirom na tako bitan vjerski pojam nisu bili punoljetni sveti pisci, proroci, Pavao, Ivan, sam naš Spasitelj? Živa vjera prvi je uvjet intimnog susreta s Bogom u molitvi.

No kakav je susret s Bogom koji samo šuti?

To je pitanje predmet mnogih članaka o molitvi. Pitaju se neki: »Čemu da zborim Bogu kad on samo šuti kao da ga nema?« To nam trube u uši pristaše teologije o mrtvom Bogu, pa i drugi. Božja se »šutnja« najbolnije osjeća u prosoj molitvi, kad nas Bog ne uslišava kako bismo mi htjeli. Stoga će biti tom problemu prikladnije mjesto u našoj raspravi o prosoj molitvi. Međutim, upamtimo dobro da proсна molitva nije jedina molitva! U Sv. Pismu ima hvalospjeva u čast Bogu Stvoritelju (Ps 8.29.33.104). Hvalospjevi ključaju iz srca svetih pisaca kao odgovor Bogu, koji nam jasno i glasno govori po stvorovima. Drugi su himni odgovor Bogu, koji nam govori po povijesti izabranoga naroda; novozavjetni himni su odgovor Bogu, koji nam govori svime što je on učinio po Kristu za Crkvu. Nevjerni svijet odvratit će nam da njemu ni priroda

¹⁶ K. RAHNER, ib. 179. — J. ZINK 6: »Den Glauben wagen ... deutlich reden.«

¹⁷ D. JENKINS, *Religion and Coming of Age*, u EDWARDS-ROBINSON, *The Honest to God Debate*, SCM Press 1963, str. 207—214.

ni povijest ne kažu ništa o Bogu. To on govori na temelju pretpostavki koje nisu naše. Skrenimo svoju pažnju radije na bogonadahnete molitelje! Oni su proživljavali Boga u molitvi, i te kako slušali Božji glas u svom srcu. Neka bude naš zaključak ovo: oni koji dandanas govore o Bogu kao da samo žuti, u najvećoj su opreci sa Sv. Pismom.

Glede teškoća protiv molitve koje sam dosad izbrojio mogao bi me netko pitati odakle ih znam. Da li iz svog iskustva? Jedva. Ili iz razgovora sa svećenicima i katoličkim intelektualcima? Jedva. Možda iz isповijesti duše koju navedene teškoće muče? Jedva. Uglavnom sam za njih doznao iz najnovijih stranih publikacija o molitvi. Čitajući što neki katolici pišu o toj temi, primijetio sam utjecaj liberalnih protestanata. Neka kriva tumačenja molitve potječu od filozofa nevjernika. Mi smo nekad te filozofe samo pobijali, liberalni protestanti nisu izbjegavali svaki njihov utjecaj. Od liberalnih protestanata mi smo se nekad oprezno odvajali. Sada se u Njemačkoj, u Holandiji i u anglosaskim zemljama čezne za sjedinjenjem katolika i protestanata, zbližavanje postaje sve intimnije. Neki katolici primaju rado i punim šakama od protestanata a da se jedva pitaju što smiju ili ne smiju prihvatiti ako žele biti dosljedni katolici. Papa Pavao VI. progovorio je usred molitvene oktave g. 1973. o ekumenizmu. Pohvalio ga je, ali je također odlučno naglasio da do sjedinjenja ne smije i ne može doći na uštrb istine. Do istine o molitvi doći ćemo ako se s rastavljenom braćom vratimo *na ispravan način* k izvoru Božje objave, k Sv. Pismu.

Još o nekim krivim pojmovima koji nam kvare molitvu

Mi žudimo za molitvom kakvu nam sam Bog inspirira po Sv. Pismu. Želimo osobni susret s Bogom, pravi interpersonalni razgovor s njime, intimno sjedinjenje s nebeskim Ocem koliko nam je to moguće u našem zemaljskom životu. Hoće nam se čiste molitve, nerazvodnjene, bez tuđe primjese. Zato moramo znati što je molitva. Njezinu definiciju daju nam priručnici duhovne teologije. Ja sam u ovom članku već pokazao koje krive pojmove o molitvi mi ne možemo prihvatiti. Je li potrebno da ovdje citiram ljude koji vele da se samo još naivčine mole, u svojoj žudnji za srećom, egocentričnom čeznuću za nebeskim blaženstvom, ili da citiram one koji smatraju da o Bogu ne mogu ništa reći, već da stojim pred transcendencijom kao pred nedokučivom tajnom tako da ne vidim koji bi mogao biti odnos između nje i mene?

Tko je protiv religije ili ima kriv pojam religije, on nužno otklanja i molitvu ili je naopako shvaća. Ima ih koji propagiraju kršćanstvo bez religije, areligioznu molitvu, pače ateističku. Mogu li nam oni biti vođe u molitvenom životu? Sljedbenici dijalektične teologije neće religije, hoće vjeru (*fides*, vjerovanje). Evo ih u neprilici kad je za njih molitva čin religije!¹⁸ Nemojmo doći u nepriliku još i mi idući njihovim stopama!

¹⁸ Tako o njima W. BERNET, o. c. 41—49.

Neću da o tim i sličnim problemima dulje raspravljam. Kod nas još nisu akutni. Ima kod nas drugi praktični problem koji želim obrazložiti i po mogućnosti riješiti, a to je pitanje može li naš rad biti molitva.

Na to najprije odgovaram da rad nije molitva u strogom smislu riječi. Čuje se i kod nas o identifikaciji rada i molitve. Identifikacija je djelomice inspirirana modernim veličanjem rada. Nikad se nije toliko radilo koliko sada. Nikad nije bilo toliko tvornica po svim kontinentima, a u tvornicama vojske radnika. Nikad toliko škola širom svijeta, a u školama na radu toliko nastavnika i učenika. Nikad svuda toliko bolnica, a u bolnicama toliko liječnika i bolničara, neumornih u svom karitativnom poslu. A taj rad koji se tako umnožio i raširio smatra se spasiteljem čovječanstva, prvim činiocem u usrećivanju roda ljudskoga, u nastojanju da čovjek sve više napreduje, sebe transcendira. Govor je o panpraksizmu, o totalitarizmu rada, o apoteozu rada. Citiraju se riječi njemačkog pjesnika Goethea, koji je prve riječi Ivanova evanđelja zamijenio svojim »Am Anfang war die Tat.«

Imao je donekle pravo, jer je prema prvim recima Sv. Pisma (Post 1) Božja riječ bila stvaralačka. No ako bi tko Goetheovom izrekom htio pobožiti rad, rad bez molitve, on bi pošao po krivom putu. Istina je da ima nadnaravnu vrijednost onaj rad što ga obavljam s dobrom nakanom u stanju posvetne milosti, i da je zaslužan za čitavu vječnost, i da je, ukoliko je nadnaravan, preko našeg shvaćanja divan. Može se dogoditi i to da je neki rad zaslužniji od neke molitve. Ali time taj rad ne postaje molitva u strogom smislu riječi, makar rekla sv. Franciska Rimska, domaćica: »I moje ognjište meni je oltar.« Nije molitva sve što je sveto, sve čime služim Bogu.¹⁹

Dakle, nije ni svaki religiozni ni svaki dušobrižnički čin ono što se u Sv. Pismu zove molitva. To znati za nas je praktičnije. Zato ćemo ostaviti tzv. profani rad i svratiti svoju pažnju na čin čudoredne kreposti, na kršćanski život, na dušobrižnički, svećenički rad. Je li svaki takav čin ili rad zaista molitva? Čuju se riječi, čitaju se članci s tim sadržajem kao da to jest ili da se može nazvati molitva. Gdjekoji radnici u vinogradu Gospodnjem, u težnji za marljivim i opsežnim radom, ili u službenoj preopterećenosti, kojoj sami nisu krivi, propnuštaju molitvu tješeci se: »Moj je rad molitva.« Spominju se s negodovanjem neki crkveni oci koji su grčku filozofsku razliku između βίος πρακτικός (praktični život, rad) i βίος θεωρητικός (filozofski, kontemplativni ili religiozni život) prenijeli u kršćanstvo i time previše odvojili rad od molitve.

Ja ipak u Sv. Pismu ne vidim oslona izjednačivanju rada i molitve. Proroci St. Z. revnovali su za Boga dok su propovijedali narodu. Biblija ne kaže nigdje da su se molili svojim javnim nastupima. Pavao je propo-

¹⁹ O temi rad-molitva piše lijepo luteranac KRISTEN E. SKYDSGAARD, *Prière et action dans l'optique de la tradition luthérienne, Lumen vitae* 1969, 3, str. 453—465. Usp. J. CURIĆ, BS 1973, str. 67.

vijedao Krista, npr. u Ateni na Areopagu. Pisac Djela apostolskih ne kaže da se Pavao molio na Areopagu. Koliko je sam Isus radio kao učitelj i kao čudotvorac? Nazivaju li sveti pisci taj njegov rad molitvom? Nigdje! Da upitamo sv. Luku što je Isus radio u Zahejevoj kući, odgovor ne bi bio »Molio se«, već bi bio »Jeo je s ukućanima i gostima, razgovarao je s njima«. U govoru na gori Isus preporučuje razne kreposti, razna dobra djela, ali o molitvi kaže nešto odijeljeno, a da ne proteže pojam molitve na svako dobro djelo, na svaki vjerski čin.

Tu će nam ipak neki noviji katolički pisci oponirati da ima u Bibliji tekstova koji čitav kršćanski život karakteriziraju kao molitvu. U Lk 18,1 čitamo o Isusu: »Iznese im zatim usporedbu kako uvijek (πάντοτε) treba moliti i nikad ne klonuti«. Slijedi parabola o udovici i lijenom istočnjačkom sucu. Nekim se tumačima čini da ono što se obično zove molitva ne može biti neprekidno, ali da je naš kršćanski život neprekidan i da samo taj život može biti neprekidna molitva prema Lk 18,1. Takvo tumačenje razborito ne brani katolik P. Jacquemont,²⁰ a brani ga od protestanata W. Grundmann.²¹ Ovaj veli da je ono neprekidno u Lk 18,1 »ein Sein, das jeden Augenblick vor und zu Gott gelebt wird ... solches betende Leben«. Ali takva egzegeza ruši vezu između r. 1. i parabole koja slijedi. U ovoj se preporučuje postojana prosna molitva, a naš bogoljubni život nije neprekidna prosna molitva. Stoga se prilog πάντοτε bolje nego *uvijek* prevodi *opet i opet* (Lagrange), *svakom prigodom, neumorno* (J. Schmid).

O ustrajnoj molitvi, no ne o molitvi bez prekida, govor je isto tako u Ef 6,18 sl.: »Molite u jedinstvu s Duhom u svakoj prigodi (ἐν παντί καιρῷ), i k tomu bdijte sa svom ustrajnošću i svakovrskom molitvom za sve svete — i za mene ...« Pavao hoće što više prosne molitve, »jusqu'à en perdre le sommeil«, tako da se san prekida formalnom molitvom.²² O neumornoj prosnoj molitvi, a ne o svetom životu, kojemu nema prekida, valja nam tumačiti još druge tekstove N. Z.

P. Jacquemont priznaje u nekom drugom svojem članku da bi bilo nepošteno (malhonnête) smatrati molitvom svaku ljudsku djelatnost.²³ Tu on ipak misli da u duhu vjere koja prima dar Duha Svetoga može svaki naš čin biti molitva. Kao dokaz služe mu tekstovi prema kojima moramo sve činiti na slavu Božju (1 Kor 10, 31), u ime Gospodina Isusa (Kol 3,17). Ali kolika je razlika između rada na slavu Božju, u kojem možda jedva mislim na ono što u Bogu zaslužuje moje slavljenje, i ushićenog hvalospjeva, gdje mi duša plamti od zanosa i ljubavi, dok me Bog sa svoje strane dira u dušu! Slobodan sam i impretatornu snagu

²⁰ P. JACQUEMONT, *Ist Handeln Beten? Concilium*, Nov. 1972, 660—667.

²¹ W. GRUNDMANN, *Das Evang. nach Lukas*, Berlin 1964, str. 346.

²² Tako slobodnijim prijevodom J. H. NEWMAN, još protestantski pastor. Usp. CARDINAL NEWMAN, *Le secret de la prière*, Paris 1958, Éditions Alsatia, str. 44.

²³ P. JACQUEMONT, *La prière qui s'ignore*, *Christus* 68, octobre 1970, str. 448.

svojih dobrih djela primijeniti nekom nevoljniku, reći mu: »Prijetelju, sve što danas uradim, sve što pretrpim, sve što prikazujem Bogu za tebe.« Ako zatim preko dana ne mislim više na tu svoju nakanu, je li onda moj rad molitva, može li se usporediti npr. sa Samuelom, koji je čitavu noć vapio Gospodinu za kralja Saula (1 Sam 15, 11)? Visoko nam je cijeniti — tko će u to sumnjati? — rad na slavu Božju, prikazivanje svega što radimo i trpimo, za sv. Crkvu, tijelo Kristovo. Ali Sv. Pismo naziva molitvom samo formalnu molitvu, bilo prosnu, bilo molitvu hvale i zahvale. Njoj ono pridaje neku posebnu, nenadoknadivu moć i važnost.

P. Jacquemont ipak još nije u neprilici da nam dokaže istovjetnost svetoga života i molitve. On nam prstom pokazuje Isusov primjer.²⁴ Evanđelje nam, doduše, doziva u pamet posebne Isusove molitve: u hramu, u samoći, ponoći, na Maslinskoj gori, na križu i drugdje. Jacquemont je uvjeren da je pored toga sav život Isusov bio molitva, njegovo sjedinjenje s Ocem u poslušnom djelovanju: »Das Beten Jesu ist sein Leben.« Promatraju li sami evanđelisti tako Isusov život? Ne promatraju u svakom pogledu, kako smo već prije utvrdili. Znam dobro da je Isus u svom zemaljskom životu bio hipostatično sjedinjen s božanstvom te gledao Boga neposrednim gledanjem. Smatram da je u tom gledanju bila neprekidna molitva, duša Isusova rada. Samo se pitam smijemo li mi u tome izjednačivati sebe s Bogom-čovjekom.

Smijemo li, ali samo u tolikoj mjeri koliko mi u svojem radu mislimo na Boga, misleći na njega ljubimo ga, ljubeći ga razgovaramo nekako s njime od srca k srcu. To nije uvijek lako. Što nam o tome piše P. Teilhard de Chardin, lijepo je i idilično.²⁵ Ali tko god zna što znači intenzivno raditi, npr. obrađivati znanstveno neku temu, tipkati do iznemogućnosti, priznat će da to ne ide samo od sebe, raditi i ujedno moliti se, da nam to daje Bog, ali ne svakomu svaki dan. Takvim Božjim darom smatra molitvu bez riječi irsko-engleski pisac S. C. Lewis, prosuđujući stvar iskustveno i trijezno.²⁶ Rad-molitva bila bi molitva bez riječi, Božji dar, ne svagdašnja stvar.

Sv. Ignacije L. bio je stalno mistično sjedinjen s presv. Trojstvom. Ta posebna mistična milost bila je kod njega bez sumnje molitva i dok je on kao general svoga reda obavljao ne baš lake, ne baš utješne poslove. Ipak ih je on prekidao te danomice po pet sati, ako ne i više, posvećivao formalnoj molitvi izvan rada. Slično su radili i drugi sveci. Ima li netko među njima tko nije sebi u dnevnom redu odredio posebno vrijeme za čistu nesmetanu molitvu? Svi su bili osvjedočeni da samo onaj »pretvara« rad u molitvu — ja ću radije reći: prožima molitvom — koji uz svoj rad, po mogućnosti, revno obavlja i posebne duhovne vježbe. Da naš rad *u nekom širem smislu* bude molitva, to je milost koju moramo sebi od Boga isprositi.

²⁴ P. JACQUEMONT, *Concilium*, November 1972, str. 663. sl.

²⁵ P. TEILHARD de CHARDIN, *Le milieu divin*, Éditions du Seuil 1957, str. 53. sl.

²⁶ Citira B. BASSET, o. c. 47.

K. Rahner ima pravo kad točnije precizira da će naš život i rad u vjeri, ufanju i ljubavi postati »molitva« ako ima u tome »ausdrückliche Beziehung des Lebensvollzuges auf Gott«, izrično povezivanje s Bogom.²⁷ Ja bih i tu razlikovao. Kakvo treba da bude to povezivanje s Bogom? Svaki je čin bogoslovne kreposti formalno s Bogom povezan. A da li je svaki čin vjere molitva? Da li vjerovanje molim ili ga recitiram? Meni je vjerovanje molitva kad je ono moj *odgovor* Bogu objavitelju, odgovor *čitavog čovjeka u meni*, kad se *odazivam Božjemu pozivu, predajem se* posve Bogu, koji mi objavom nudi samoga sebe. Stari Židovi još nisu imali tako savršenog pojma vjere. Oni su uvijek govorili o *čitanju* ili *recitiranju* svog vjerovanja.²⁸ Da bi čin vjere bio molitva, mora biti prožet ufanjem i ljubavlju. Sv. Augustin veli: »Fides credit, spes et caritas orant. Sed sine fide esse non possunt; ac per hoc et fides orat.«²⁹

Dodat ću još jednu distinkciju. Povezivanje rada s Bogom, izrično i svjesno, to ja nazivam molitvom, a rad tako povezan nazvat ću molitvom samo u širem smislu. Biblija me potiče na to distingviranje. I pisci stare rabinske literature tako su distingvirali. Specijalist za tu literaturu, J. Bonsirven, piše o njima da su bili pijani Boga. Oni ipak svoje pisanje o Bogu nisu smatrali molitvom. Jedan od njih, R. Johanan († 279), uzdisao je: »O, kad bi čovjek mogao moliti čitav dan!«³⁰ Svoje shvaćanje molitve crpli su ti stari židovski teolozi iz St. Z.³¹

Propagatori ideje rada kao molitve tako se izražavaju kao da se naš rad gotovo bez teškoće pretvara u molitvu. Ne vide kako nas često tjera na rad želja da se aktiviramo i kako nas taj nagon vodi u radu. Iz naše pokvarene naravi iskrsavaju još druge sile koje kvare našu dobru nakanu, žudnja ne posve čista za uspjehom i priznanjem, pravo častoljublje. Tu je potrebna reakcija, teška, preteška, nemoguće bez formalne molitve. Da bi naš rad bio bar u nekom smislu molitva, mora biti — kako smo čuli od protestanta Grundmanna — »vor Gott und zu Gott«, u prisutnosti Božjoj, usmjerivan prema Bogu, i to snažno i svjesno, ako ne svaki čas, a ono bar često, opet i opet.

I meni je bila još donedavna simpatična ideja *rad-molitva*, ali sam se zamislio kad sam u stranim časopisima čitao o krizi molitve, o nekim aktivnim katolicima koji se ne mole ni prije ni poslije jela, ne meditiraju, s prezirom propuštaju krunicu ili križni put, a da te i druge naše tradicionalne molitve ne nadomještaju drugima, ekvivalentnima ili još boljima. I sjetio sam se primjera u povijesti Crkve, udaljenoj, pa i bližoj i najbližoj, sjetio sam se radnika u Božjem vinogradu koji su izgledali kao sama revnost, a najednom su postali odmetnici. Kako to? Zato jer im se duša

²⁷ K. RAHNER, a. c., GuL, Juni 1969, str. 180, 184.

²⁸ STRACK-BILLERBECK IV, 189.

²⁹ AUGUSTIN, *De fide, spe et char.* 7, PL 40, 234.

³⁰ STRACK-BILLERBECK II, 237. sl.; usp. I, 1036.

³¹ J. DOELLER, *Das Gebet im Alten Testament*, Wien 1914.

isušila u radu bez molitve, biblijske molitve, one molitve koju Isus nadasve preporučuje, svojim primjerom i svojim riječima te joj obećava divne uspjehe.

K. Rahner se pita da li su više ljubili Boga i bližnjega oni redovnici koji su u »pretkoncilsko doba« bili vjerniji propisima glede molitve nego mi sada, jesu li bili dalje od egoizma nego sadašnji redovnici. Veli da je odgovor težak, dapače nemoguć — da ima sada kreposti na koje se prije jedva mislilo, a koje zahtijevaju od nas toliko samoodricanja da bez njega molitva ostaje površna, i koje su same već molitve, formalno ili virtualno.³² Po mojem mišljenju to vrijedi o nekim pojedincima. Općenito moramo priznati da je sadašnja kriza molitve teško zlo, iz kojeg niču druga teška zla, kriza zvanja, kriza vjere, kriza redovničke poslušnosti, kriza morala, da, baš i kriza samoodricanja, bez kojeg nema uspješnog apostolskog rada.

Ja se pitam također jesmo li zbilja baš mi sada preopterećeni poslovima više nego naši predi. Ne mogu se uvjeriti da je općenito tako kad čitam živote svetaca, misionara, znanstvenjaka itd. Mogao bih citirati mnogo primjera. Ograničit ću se na jedan. Ako stanem u nekoj biblioteci pred *Opera omnia* sv. Tome Akv., ja stojim zapanjen. Kako je mogao uraditi toliko čovjek koji nije živio punih 50 godina, a nije imao na raspolaganje ni nalič-pero, ni kemijsku olovku, ni pisali stroj, ni karbon-papir za umnožavanje, ni električno svjetlo, ni stotinu drugih pomagala koja moderna znanstvena tehnika pruža intelektualnom radniku. A ipak se Toma mnogo molio, kao i svi drugi sveci, Božji radnici.

No što ćemo kad nas sama Crkva sada tjera van u svijet, tako da nam jedva preostaje vrijeme za privatnu molitvu? Istina, ali naša dinamična prisutnost u svijetu ima neku duhovnu svrhu. Nećemo je postići bez formalne molitve. David Wilkerson žrtvovao se mnogo za siromahe u američkim »slums«. Brzo se uvjerio da od preveć trčanja naokolo ima malo koristi ako mu nije osnova mirna meditacija.³³ A tu su još dijalozi koje nam je sam papa Pavao tako toplo preporučio već na početku svog pontifikata. Moj je odgovor isti: ni od dijaloga neće biti koristi, bio to dijalog s vanjskim svijetom, bio dijalog sa subraćom u Kristu, ako ne damo riječ i Bogu u molitvenom dijalogu.

Pošto sam već, prvi put, redigirao ovu svoju studiju o molitvi, dobio sam knjigu o istom predmetu od engleskog isusovca. On se sa mnom slaže. I ne samo to; i on je, kao ja, prije donekle simpatizirao s idejom rad-molitva, ali je, kao ja, radikalno promijenio svoj stav, osobito na temelju Isusova primjera i nauke.³⁴ Ostaje ipak hvale vrijedno ako sve više čistimo nakanu svog rada, prožimamo ga koliko samo možemo duhom molitve.

³² K. RAHNER, a. c., GuL, Juni 1969, str. 182.

³³ Usp. B. BASSET, o. c. 119.

³⁴ B. BASSET, o. c. 30—37.

II. O prosnoj molitvi

Od svih vrsta molitve prosna molitva najviše upada u oči u povijesti religija. Isto opažamo u Bibliji, u Starom i u Novom Zavjetu. Sami izrazi za molitvu u hebrejskom i grčkom jeziku, kao i u modernim jezicima, označuju u prvom redu prosnu molitvu. Čovjek pred Bogom najjače osjeća da je o njemu ovisan, u opasnosti od koje ga samo Bog može očuvati, u nevoljama iz kojih ga Bog izbavlja, u potrebama gdje mu Bog daje sve potrebno. Božanski je Spasitelj potvrdio da taj osjećaj odgovara istini. Isus nam ima mnogo reči o molitvi, o njezinim svojstvima, o uvjetima uslišenja. A što nam Isus kaže o molitvi, to je malne sve o prosnoj molitvi. Zato je uistinu čudno što je baš prosna molitva danas u najvećoj krizi. Teškoće se gomilaju i uporno ističu. Naša prva zadaća bit će da te teškoće dobro uočimo te ih svladamo. Zatim ćemo rješavati pitanje o predmetu prosne molitve. Napokon će biti potrebno da nešto kažemo još o načinu prosne molitve.

Moderni prigovori prosnoj molitvi

*Najprije su tu prirodni zakoni, koji smućuju modernog čovjeka kad mu se prohtjedne od Boga nešto zatražiti. Sve se u prirodi zbiva prema imanentnim zakonima. Kao da nema intervencije iz transcendentnoga svijeta. Znali smo za prirodne zakone već prije. Sad se naše znanje produbljuje u mikroskopske sitnice, proširuje u nedogled. Ima li tu mjesta Božjim zahvatima?³⁵ Ateisti vele da nema već zato jer nema Boga. Nema nam odgovora o zahvatima Božjim ni od onih nekatoličkih teologa koji sebe smatraju nesposobnima da nešto kažu o Bogu. Takav je Bernet. On pred transcendentnim samo šuti zapanjen, u nekom strahopoštovanju, ne znajući da li postoji koji odnos između njega i »transcendentnoga«. Još u svojem strahopoštovanju on je nesiguran budući da mu je i to problematično.³⁶ Ipak nas on tješi što se nužno više zanimamo za *Ti* bližnjega i za *Mi* ljuške zajednice kad Božje *Ti* ne dolazi u obzir. Beretova je molitva — a je li to uopće molitva? — filozofska meditacija o čovjeku, puna samih upitnika i upravo zato tobože kadra osloboditi nas za rad, tjerati nas na rad za čovjeka (str. 119—121.). Radimo mi, ne prosjačimo od Boga.*

Prosna se molitva, dakle, s raznih strana napada. Ja ovdje odgovaram samo katolicima koji vjeruju u osobnoga Boga, stvoritelja neba i zemlje, u njegovu providnost. Je li istina da se Bog ne pača u prirodne zakone, koji su od njega, štoviše, da ne reagira protiv zle volje ljudi? Tako tvrdi, opširno i patetično katolik L. Évely, uvjeren da Bog ne može biti kriv strahotama i nevoljama, kojih je puna ljudska povijest. Ali ako

³⁵ Usp. FR. RUSSO, *Détresse et puissance, Christus* 68, oct. 1970, str. 457—463. Izvrsno o tom predmetu B. WEISSMAHR, *GuL*, januar 1974, str. 6—19.

³⁶ W. BERNET, o. c. 92; usp. 87—121.

su fizički i psihički zakoni od Boga, on ostaje kriv *in causa*, jer je stvorio takav svijet! Mi ne možemo pristati uz Évelyja. Biblija se evidentno protiviti njegovim paradoksalnim rečenicama, npr. onoj da providencijalizam vodi ravno u ateizam.³⁷

Na naše vjernike djelovat će više konstatacija prirodopisaca i psihologa da Božjim intervencijama nema nigdje traga koliko god se mi Bogu molili. I tu nam svakolika Biblija tvrdi protivno. Da li krivo? Nipošto! Tok prirodnog ili psihičnog zbivanja ovisan je često o tako neznatnoj okolnosti da Bog lako intervenira tako da znanost ne opazi ništa protivno prirodnim zakonima, u kojima i s kojima je Bog apsolutno i suvereno aktivan. To vrijedi osobito o ljudskim osobnim činima. Pascal je dokazivao kako Bog može neznatnim intervencijama dati drugi smjer povijesti najvećih dimenzija.

Modernim mudracima reći ću još i to da im se čudim kako su ne-logični pred Božjom transcendencijom. S jedne strane ne znaju kako reći *Ti* transcendentnom Bogu. S druge strane smeću s uma Božju transcendenciju, očarani i začarani prirodnim zakonima. Kao da je Bog zatvoren i skučen u svemiru, u tuđoj domeni, nalik na astronauta u svemirskoj raketi, tako da jadnik više ne zna, smetan neprekidnim i nebrojenim prošnjama, koji bi šalter okrenuo, koje puce pritisnuo. Biblija, mada je puna antropomorfizama, puno je bliža istini svojom naukom o Bogu kao prvom uzroku svega zbivanja. No dosta o tome! Drugi prigovor proсної molitvi izgleda zavodljiviji.

Kažu, naime, da je Božja volja da sami sebi pomognemo a da se ne utječemo njemu lijeno svojim prošnjama. Do-It-Yourself! Nemoj svaki čas drugima smetati! Budi praktičan, snalažljiv! Kako je moderna tehnika neslućeno pomogla ljudima! U nju se ugledaj! Zar nije časnije biti Božji suradnik, nego prosjak? Kako je divno otkrivati sile u prirodi, iskoristavati ih u korist sebi i bližnjemu! To su dandanas refleksije mnogih ljudi, pa i religioznih. Ima u tim refleksijama istine, ali ne toliko da bi isključila prosnu molitvu. Koliko ima još zla u svijetu što nam prijete od nepredvidljivih katastrofa u prirodi, još više od zlobe i egoizma ljudskoga, gdje smo bespomoćni ako nam Bog ne pomogne!

Hagiografi u Bibliji, osobito proroci St. Z., promatraju u svemu Boga, prvi uzrok svega, koji je pristupačan našim molitvama. Nitko nije dokazao da je njihovo shvaćanje krivo. Naprotiv! Opet ima i u Sv. Pismu posebna literatura, mudrosna literatura, koja promatra i konstatira ljudsku psihologiju, individualnu i kolektivnu, nagone u ljudima, njihove reakcije, njihove postupke, u tu svrhu da se prema tome ravnamo i sebe čuvamo. Sam Bog u tim knjigama traži od nas mudrost i snalažljivost u svijetu.

Zabaciti prosnu molitvu znači doći u evidentan sukob sa Sv. Pismom. Ako li bez antipatije prema prosonoj molitvi više nego dosada

³⁷ L. ÉVELY, *La prière d'un homme moderne*, Paris 1969, str. 92; usp. 88—103.

radom sami sebi pomažemo, to nije protiv Biblije, to je veoma preporučljivo. Kod zadnje erupcije vulkana Etne držali se svećenici i vjernici još drevnog običaja, procesije, molitve i dizanja svetih moći protiv lave, koja je ugrožavala naselja po obroncima Etne. Nekim se katolicima to nije svidjelo, pa su govorili da protiv lave valja graditi nasipe. Drugi kritiziraju neke blagoslove, npr. blagoslov lokomotive, ne mili im se molitva za lijepo vrijeme. No i molitva za lijepo vrijeme sasvim je u duhu Sv. Pisma. I rad je potreban i molitva je potrebna. Ora et labora!

Od srca rado složit ću se s onima koji u naše vrijeme uporno ras-krinkavaju našu lijenost u radu za bližnjega. Ne smijemo nasljedovati onog miša iz La Fontaineove basne koji je odlučio postati pustinjač. Zario se on zato u velik holandski sir. Egzistencija osigurana, hrane izobila! I dođoše k njemu njegova braća, gladni miševi, moleći nešto hrane. A on ih otjera od sebe riječima: »Pustite me u miru! Ja sam ostavio svijet. Za vas ću se ja moliti.« Lako je reći siromahu: »Molit ću se za te.« Koliko samo možemo, moramo mu pružiti stvarnu pomoć, pa i moliti se za nj da mu Bog dadne više nego što mu mi možemo dati. U naše postkoncilsko doba silno se urgira da naša karitativna djelatnost obuhvati ne samo neke pojedince nego i velike ljudske zajednice. U tu svrhu moramo se ozbiljno angažirati u svjetskom zbivanju, da budemo kao katolici avangarda za socijalne potrebe pučanstva, napose nastojanjem oko mira u svijetu. Protiv onih koji još uvijek ugnjetavaju niže slojeve ljudskog društva stvara se u Južnoj i u Sjevernoj Americi teologija otpora.³⁸ Bez sumnje hvale je vrijedno aktiviranje svih sila među katolicima za pomoć i obranu onih kojih se prava gaze.

Ipak, ako pri tome trpi molitva, ne odobravam. Kako se lijepo zalagao za siromahe sv. Pavao (usp. 2 Kor 8. sl.)! Njegovi nadčovječji apostolski naponi nisu ga sprečavali da žuljevima svojih ruku sebi zarađuje kruh, samo da ne bi bio na teret svojim vjernicima. A koliko se isti Pavao molio za vjernike! Rimljanima piše kako mu je Bog svjedok »da vas se neprekidno sjećam u svojim molitvama« (1,9). Efežanima: »Bez prestanka zahvaljujem za vas i sjećam vas se u svojim molitvama« (1,16). Solunjanima: »Uvijek zahvaljujemo Bogu za sve, sjećajući se vas u svojim molitvama« (1 Sol 1,2). Usp. Fil 1, 4; Flm 4. Pavao uvjerava Timoteja da ga se sjeća bez prestanka, noć i dan u svojim molitvama (2 Tim 1, 3). I koliko je stalo Pavlu do toga da se i vjernici za njega mole! »Ali vas zaklinjem, braćo, našim Gospodinom Isusom Kristom i ljubavlju Duha, suborci mi budite u molitvama ...« (Rim 15,30—32; usp. 2 Kor 1, 11; Ef 6,19; Fil 1,19).

³⁸ P. J. WEBER, *Theological Resistance: Martin Luther King and Dan Berrigan, The Month*, February 1973, str. 35—38.45. Za djelotvornu ljubav prema bližnjemu sav je, dušom i tijelom, L. ÉVELY, no on, na žalost, sve kvari svojim krivim nazorima o Providnosti i svojom protubiblijskom teodicejom, k tomu još nepristojnim epitetima kojima obasipa ono što je Crkva crpla iz Biblije (»pogansko«, »nekršćansko« itd.): o. c. 88—139.

Kolika razlika između Pavla i onog misionara našeg vremena koji je u misijama pobudio najveću pažnju svojim karitativnim radom, a zatim napustio svoju svećeničku službu i oženio se, ili između Pavla i onih svećenika koji se sekulariziraju da bi se slobodnije posvetili socijalnim problemima!³⁹ Ako se držimo Sv. Pisma, prosna molitva mora biti duša naših tjelesnih i duhovnih djela milosrđa. Naša pomoć bližnjemu bit će bez molitve manjkava, možda i štetna.

Protiv prosne molitve diže se još jedna teškoća, Božja »šutnja«. Neki moj suputnik, inače vrlo prijazan, rekao mi je u vlaku da ne vjeruje. Upitao sam ga što mu se to dogodilo da se odrekao vjere u Boga. Na to on: »Bio sam kao dječak veoma pobožan. Majka mi se tada razboljela, strašno je trpjela u svojoj bolesti. Obavljao sam devetnicu za devetnicom da bi je Bog ozdravio ili bar olakšao joj boli. Umrla je u teškim mukama. Onda sam okrenuo leđa i Bogu i molitvi.« K. Rahner u jednoj od svojih publikacija nabraja više jezovitih primjera gdje trpe ne tek jedan ili drugi pojedinac, već velike ljudske zajednice. Molimo se za njih i ništa! Milijuni gube vjeru. Mi za njih vapijemo Bogu i opet ništa!

Sveti pisci St. Z. osjećali su istu teškoću. Starozavjetni patnik tuži se Bogu: »Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio? Daleko si od ridanja moga. Bože moj, vičem danju, al' ne odvrćaš; noću vapijem i nema mi počinka« (Ps 22,2). »Preni se, što spavaš, Gospode? Probudi se! Ne odbacuj nas do vijeka! Zašto lice svoje skrivaš, zaboravljajući bijedu i nevolju našu« (Ps 44,24. sl.). »Nemoj šutjeti, Gospode, od mene se ne udaljuj! Preni se, ustani . . .« (Ps 35,22. sl.). Čitaju se još drugi potresni vapaji u knjigama St. Z. Ali pazimo dobro! U tim vapajima osjeća se ipak uvjerenje da Bog ne čuje jer nekako neće da čuje, ne uslišava zato jer ima svoje razloge. Nikad ja neću pomisliti da je u nekom od tih vapaja izražena sumnja o samoj egzistenciji Božjoj, npr. Jobovim riječima: »O, kad bih znao kako ću ga naći, do njegova kako doprijeti prijestolja? . . . Ištem na sjeveru, al' ga ne opažam; nevidljiv je ako se k jugu okrenem« (Job 23,3,9).⁴⁰

Ne! Starozavjetni molitelj nimalo ne sumnja o opstojnosti Božjoj. Job u svim svojim tjeskobama toliko više Bogu da njegovi vapaji upravo viču o egzistenciji Božjoj. Hagiografi St. Z. koji su bilježili tako zdvojna zapomaganja znali su nedvojbeno za druge svete knjige, u kojima se slavi vječna ljubav i beskrajno milosrđe Božje, veličaju se nebrojena i divna uslišenja Božja. Moderni teoretičari »Božje šutnje« zbunjuju vjernike svojim načinom pisanja kao da Bog *samo* šuti, *ništa* ne uslišava. To apsolutno nije misao Sv. Pisma. Ne slaže se to ni s našom stvarnošću, kad mi ipak svaki dan bez prekida primamo obilje Božjih darova. Pogani filozof Seneka dovikuje nam neka se ne ljutimo što ne primamo ovo

³⁹ Usp. L. ÉVELY, o. c., straga na omotu; k tomu još *The Month*, April 1973, str. 143—146.

⁴⁰ Usp. F. WULF, a. c., *GuL*, Dezember 1968, str. 410—412.

ili ono, nego neka budemo zahvalni za sve što primamo, a to nije malo. Ako vjerujemo Sv. Pismu, bit ćemo uvjereni da je Bog prema nama sama ljubav.

Kad mi katolici u svojim časopisima raspravljamo o molitvi, zašto da prešutimo duhovna i nadnaravna dobra koja nam Bog dijeli, zašto blaženu vječnost, koju nam on sprema? Ne sviđa se meni ni to što u naš dijalog uvodi neodređeno »moderne čovjek«, koji, tobože, ne podnosi ovo, ono, npr. nazivati Boga »Ti«, nazivati ga Ocem, pače Tatom (Abba), moliti ga nešto protiv prirodnih zakona itd. Volio bih da se svaki put imenom citira zastupnik dotičnog mišljenja. Onda ću znati na kojim pretpostavkama on nešto otklanja u svojoj molitvi, i neću ja sam lakomno postati takav »moderne čovjek«.

Teoretičarima »Božje šutnje« možemo prigovoriti također što trče natrag u St. Z. i što ga još naopako tumače. U N. Z. zdvojni su krici umuknuli. Nije zdvojan ni Isusov vapaj na križu: »Bože moj, zašto si me ostavio?« To su početne riječi Ps 22, koji je pun ganutljivog pouzdanja u Boga. Sv. Pavao je stvorio u svojim patnjama duboku i utješljivu mistiku patnje. Ona je njemu izvor Božjeg blagoslova, blaženog sjedinjenja s Kristom (usp. 2 Kor 1,5; 12,7—10). Drugi veliki teolog N. Z., sv. Ivan, opisuje u Apokalipsi krvave progone kršćana, no s kolikim zanosom, kako pobjedonosno! Prihvatimo njihovu nauku, probudimo u sebi osjećaje slične njihovima kad nam je teško, a moderni nas propovjednici guraju u malodušje, slabe u nama smisao za prosnu molitvu!

Sv. Augustin nas uvjerava da nas Bog uvijek uslišava, ako ne *ad voluntatem* (prema našoj volji), a ono svakako *ad salutem* (na naše spasenje).⁴¹ Ne uslišava nas prema našoj volji i kad hoće da nas kao grešnike medicinalno kazni; tako nas uči Sv. Pismo (usp. Iz 1, 15; 59, 1, sl; Jr 11,11 itd.). I u takvoj molitvi postoji razgovor s Bogom. Da nam je Bog dao što smo htjeli, odgovorio bi nam tim svojim činom. Kad nam on ne daje što želimo, on, koji nas bez sumnje čuje i ljubi, i u tome je odgovor. Jean-Marie Le Blond piše uvjerljivo da razgovor s Bogom u prosnoj molitvi počinje već prije nego smo usta otvorili. Molitva ne počinje našim riječima, nego slušanjem (J. Zink, 58). Bog je prvi koji nas poziva, interpelira. A kad poslije »neuslišane« molitve razmišljamo o Božjem postupku, bacamo se u njegove ruke, to nije samo naša meditacija; tu je Duh Sveti, koji nas poučava i tješi u našem srcu.⁴² Nerijetko mi osjećamo njegovu prisutnost, kao da čujemo njegov glas. Psalmist je to doživio, prošavši kroz tešku kušnju vjere, stao je klicati: »Gine mi tijelo i srce: okrilje srca moga, i baština moja, o Bože dovijeka« (Ps 73,26). »Meni je milina biti u Božjoj blizini« (r. 28). U početku je želio drugo, sad ne želi ništa osim Boga: »Koga ja imam u nebu? Kad sam s tobom, ne veselim se zemlji« (r. 25). To mi doživljavamo u autentično biblijskoj prosnoj molitvi. Expertus potest dicere. Bog ne šuti. Samo ga valja čuti.

⁴¹ AUGUSTIN, *In ep. Ioh. 6*, 6—8, PL 35, 2022. sl; SC 75, 288—297.

⁴² J.-M. LE BLOND, *Dieu répond-il? Christus* 68, octobre 1970, str. 513—527.

Još se čuju druge objekcije protiv prosne molitve, npr. ova: »Nemojmo se protiviti Božjim planovima!« Ide povijest svojim tokom. Netko dršće u strahu da će biti pregažen, vapije Bogu, ali evo čovjeka koji će ga opomenuti: »Nemoj biti naivan! Neće Bog zbog tvoje molitve promijeniti tok povijesti, promijeniti osnove koje on ima s čovječanstvom.« Ne bih ja tako govorio. Koliko puta je Bog i Crkvu, i državu, i pojedinca vodio i spasavao, njihove molitve u zdvojnomo toku povijesti uslišavao, a da je tok povijesti neko vrijeme ipak ostao više-manje isti! Svjedok nam je izabrani Božji narod. Nije on propao dok su propadali drugi narodi, mnogo slavljiji i moćniji od njega. »Pa da mi je i dolinom smrti proći, zla se ne bojim jer si Ti sa mnom« (Ps 23,4). A Bog je kadar također povijesti dati drugi smjer, na prošnju svojih izabranika (usp. Lk 18,7. sl.), pa i na prošnju jednog pravednika, kao što to negdje tvrdi, ako se pravo sjećam, sv. Ivan Zlatousti.

Predmet naših prosnih molitava

U ovo naše postkoncilsko doba jako se naglašava molitva za druge. D. Bonnhoeffer opisivao je Isusa kao »čovjeka za druge«, kao primjer nama da bude i svaki od nas čovjek za druge. To moramo mi biti i kao molitelji. Snažno se sad urgira naša dužnost da se angažiramo u svim problemima sv. Crkve, a koliko ih ima i kako teških! Ne vidimo kada i kako će se neki od njih riješiti. Nek nam bude na utjehu što nam je bar molitva vazda na raspolaganje i da će je Bog u svoje vrijeme sigurno uslišiti! J. H. Newman, još protestantski župnik u Littlemoreu, održao je propovijed u kojoj je isticao važnost molitve za druge. Veli da ćemo kod sv. Pavla jedva naći molitvu ili riječ o molitvi koja ne bi bila molitva za druge. Citira najprije Ef 6,18. sl.: »Svakovrsnom se molitvom i prošnjom u svakoj prigodi molite u Duhu! Zato i bdijte sa svom ustrajnošću i molitvom za sve svete i za me, da mi, kad otvorim usta, bude dana riječ smjelo obznaniti tajnu evanđelja.«

Kao kardinal imao je Newman u svojoj privatnoj kapelici tik uz oltar na zidu fotografije svojih prijatelja. Tako ih se lakše sjećao služeći misu.⁴³ Newman nas osim toga upozorava kako mora biti svet, prijatelj svetoga Boga, onaj koji pred njim zagovara svoju braću. Da nam je biti što svetijima, što više bez grijeha, kad želimo pomoći Crkvi svojim molitvama, na to zaista lako zaboravljamo. Premalo čitam o tome u najnovijim studijama o molitvi. A već iz St. Z. možemo naučiti da će biti zagovornik drugih to sigurnije uslišen što je više Božji prijatelj. Takvi su bili Abraham (Post 18,22—32), Mojsije (Izl 32,10—14; usp. Ps 106,23), Jeremija (Jr 18,20; 37,3; 42,2). Kako je lijepo što čitamo o Jeremiji u 2 Mak 15,14: »Ovo je ljubitelj svoje braće, koji se mnogo moli za narod i za sav sveti grad — Božji prorok Jeremija.« Zgodno nas opominje G. Broccolo kako se svećenik mora sveto moliti sa zajednicom i

⁴³ CARDINAL NEWMAN (o. c.) 43—60.

pred njome, biti joj inspirator svete molitve.⁴⁴ Neka bude još kao svet svećenik njezin uspješan zagovornik! Sve u uzornoj bratskoj ljubavi! André Gide je rekao da ima raznih molitava, ali da bi on volio samo jednu: molitvu ljubavi (usp. Zink 74).

Molitva za sv. Crkvu i za duhovne potrebe čovječanstva nije ništa novo. Bila je uvijek u običaju, napose u liturgiji. *Noviji je naglasak što se sada stavlja na to da se molimo i za ovozemsku dobra svih ljudi.* To su ravnopravnost svih ljudi, standard života dostojan čovjeka, mir u svijetu itd. Prava ugnjetavanih siromaha branili su odlučno proroci St. Z., pa i Isus je volio siromaha, zalagao se za njih, prijetio se bogatašima tvrda srca. Tako moramo i mi, prema modernim prilikama, prema sadašnjim mogućnostima, modernim metodama. Vječni će nas sudac osuditi ako nismo hranili gladne, napajali žedne, oblačili gole, posjećivali bolesnike i zatvorenike. No bilo bi veoma manjkavo kad bismo to činili s velikim zanimanjem, ali bez molitve. U Očenašu se molimo za svagdašnji kruh. Molimo se ne samo za svoj, koji nam je prilično osiguran, već također i za kruh onih koji ga nemaju! Ako su nam za neka tjelesna djela milosrđa vezane ruke, nisu nam zatvorena usta za molitvu.

Neki crnački pastor pobudio je g. 1965. u USA veliku pažnju, pa i indignaciju mnogih. Zašto? Zato jer je, poistovjećujući svoju crnačku braću, bijednu i zapostavljaju, s Bogom, predmolio ovako: »Bože, koji stanuješ u kukavnim stanovima, koji ideš u škole odijeljene za crnce, koji si šamaran po zatvorima, koji ne možeš naći zaradu . . ., pomози nam da te prepoznamo! Bože, koji zebeš zimi u zamazanim četvrtima, gdje su štakori tvoji drugovi, četveronožni s kojima živiš skupa, dvonožni tvoji tamničari, pomози nam da te ganemo!«⁴⁵ Kroz tjedne tiskali se protesti protiv te molitve. Neka o njezinoj formulaciji misli tko što hoće, ali u njoj je identifikacija siromaha s Bogom, s Kristom-Bogom nedvojbeno biblijska, evanđeoska, a molitva za njihova prava bez sumnje za nas obligatna. Rad za bližnjega i molitva moraju ići usporedo. Opasno je predavati se iluziji da je rad za bližnjega, kao nešto božansko, već u sebi molitva pa onda zanemariti ono što je prema Bibliji prava molitva. No o tome smo se već prije dovoljno izjasnili.⁴⁶

Među protestantima u USA šire se još i druge molitve prema uvjerenju da se Kristov učenik mora angažirati u svim socijalnim problemima. Štampaju se meditacije o filmovima, čitamo ovakve titule molitava: za osobnu slobodu (for the Free Self), za slobodu ljudskoga društva (for the Free Society), štoviše, za seksualnu slobodu (!?). Čuje se da moramo živjeti skupa s bližnjim ako se želimo za nj moliti. Vele da se moramo

⁴⁴ G. BROCCOLO, *Le prêtre priant au milieu de la famille humaine, Concilium* 52 (1970) 57—72.

⁴⁵ JOHN A. T. ROBINSON, *But that I can't believe, Fontana books* 1967, str. 119.

⁴⁶ J. A. T. ROBINSON stavlja prejak naglasak na rad, poistovjećuje ga s molitvom, premda dopušta potrebu formalne molitve: *Honest to God, The Westminster Press* 1963, str. 84—104.

zanimati za sve što vidimo na ulici, u prometu, u automobilskoj poplavi, u televiziji, u čitavoj modernoj tehnologiji. Svemu tomu, kažu, valja naći mjesta u našoj molitvi. Katolik M. Quoist spominje i telefon i novčanicu od deset dolara. Ne dvojim da ima u svim tim pojavama problema koji se neće riješiti bez Boga, bez naše molitve.

Ali pozor! Ti su problemi važniji i manje važni. Ozbiljan molitelj imat će pred očima hijerarhiju vrednota, a najviše ono »jedno potrebno«, spasenje duše. Neki najmoderniji molitelji ili, bolje, teoretičari molitve tako su usredotočili svoje zanimanje na ovozemsku sreću ljudi da su se odviše približili onima koji pjevaju: »Den Himmel überlassen wir den Engeln und den Spatzen« (»Nebo ostavljamo anđelima i vrapcima« — H. Heine). U bratskoj ljubavi i u staleškim dužnostima mi, doduše, susrećemo Boga i tu je sigurno i mjesto našim molitvama, ali ljubav prema bližnjemu ne smije smetnuti s uma njegov vječni cilj. Prejak naglasak na dobrima ovoga svijeta nije biblijski, pogotovu ne novozavjetni. Postoji *agraphon*, tobože Isusova riječ, da preko mosta ovoga života moramo prijeći, a ne na njemu graditi.⁴⁷ Sad nas sama Crkva potiče da na njemu gradimo, sa svim uzornim socijalnim radnicima, no njoj je evidentno, a to mora biti i nama glavna briga, da preko mosta sretno prijeđemo u bolji život na nebu.

Rimski satirik Juvenal, poganin, nije vjerovao u prekogrobni život.⁴⁸ Imao je ipak smisao za čudorednost, koju je smatrao najnužnijim predmetom naših molitava: »Orandum est ut sit mens sana in corpore sano«, da bude zdrav duh u zdravom tijelu. Zdrav duh, to je prvo. To on opisuje ovako: »Isprosi sebi junački duh, koji ne zna za strah pred smrću, koji se ne umije ljutiti, ništa ne želi (zato da uživa), a Herkulove brige i teške napore smatra poželjnijima od erotike i banketa i od Sardanapalove meke postelje!«⁴⁹ Nemojmo zaostajati za tim starim poganinom birajući predmet svojim prošnjim molitvama! I kad se molimo za bližnjega, jer i za njega vrijedi ista hijerarhija vrednota.

Kakva treba da bude naša prosna molitva?

Je li potrebno da ja o tome nešto kažem? Zar nam nije sam Isus dovoljno protumačio stvar? Jest, sigurno. Čini mi se ipak aktualno, budući da sam baš urgirao molitvu za druge, upozoriti na ljepotu, korist, kadšto i potrebu povezivanja privatne prosne molitve sa zajednicom. I Isus je to imao u vidu kad je obećao da će biti usred onih, dvojice ili trojice, koji se sjedine u zajedničkoj prošnjoj molitvi (Mt 18,19. sl.). Nekog jadnika stane iznenada mučiti kakav privatni problem, borba za opstanak, teška bolest, kriza morala, kriza vjere. On se utječe u molitvu.

⁴⁷ Isusov *agraphon* prema natpisu stare džamije u Indiji. No starija varijanta (oko g. 1100. posl. Kr.) ne pripisuje izreku Isusu, nego *nekom* mudracu: PETRUS ALPHONSI, *Disciplina clericalis* 26, PL 157, 703B.

⁴⁸ JUVENAL, *Sat.* 2, 149. sl.

⁴⁹ JUVENAL, *Sat.* 10, 356. sl.

To i mora. Ali evo zabrinutosti u onih koji bi htjeli sve naše biće i žiće prožeti brigom za zajednicu! Hvalim njihov kolektivan duh. Ipak mi smrtnici ne možemo anđeoskom intuicijom obuhvatiti sve, naša osobna muka može nas začas posve apsorbirati. No koliko možemo, i u toj muci, podsjećati sebe na druge, kojima moramo dati dobar primjer, koje ne smijemo sablazniti, za koje možemo prikazati svoju muku Bogu, preporučiti im se u molitve, pred njima se Bogu zahvaljivati, to je veoma preporučljivo. Ta svaki je naš privatni problem nekako povezan sa zajednicom.⁵⁰

Da prijedemo na nešto drugo, za mene ne baš besprijeorno! Neki nam kažu da »moderni čovjek« (evo ga opet!) ne podnosi naivnu prosnu molitvu St. Z. Hoćemo li mu, dakle, dati drukčiju? Koju? Bez starozavjetnih antropomorfizama, metafora, hiperbola? Pa to smo mi u St. Z. već davno pravo shvatili. Ili možda »moderni čovjek« vidi naivnost prosne molitve St. Z. u krivim pojmovima o Bogu, o prirodi, o čovjeku, koji je, kao i Bog, »undefinierbar«, ne može se definirati?⁵¹ Tih krivih pojmova u St. Z. ne vidimo niti ih smijemo dopustiti. Inače bismo ih morali dopustiti u samom božanskom Spasitelju, koji, bez opreke prema St. Z., najdublje prodire u bit prosne molitve, u toj nam je stvari učitelj par excellence.

J. Bommer stavlja nam pred oči navedene teškoće modernog čovjeka. On smatra da neka naša literatura o prosnoj molitvi, neke naše formule, pa i najnovije liturgijske, ne očituju ispravno razumijevanje biblijskih izreka o prosnoj molitvi i da ih zato smijemo kritizirati.⁵² Smijemo zdravom i razboritom kritikom gdje se radi o načinu izražavanja. Ali da se to izrodi u ispravljanje biblijskih ili crkvenih pojmova, na to neću pristati. Zgodno piše P. Murray kako bi valjalo korigirati način izražavanja,⁵³ a praktično također i C. Schmöle (Gul, Dez. 1973, str. 458. sl.).

Spomenuo sam malo prije Isusa kao učitelja prosne molitve. Sv. Pavao spominje još jednog učitelja, a to je Duh Sveti: »Tako i Duh potpomaže našu nemoć. Doista, ne znamo što da molimo kako valja, ali se sam Duh za nas zauzima neizrecivim uzdasima. A Onaj koji proniče srca, zna koja je želja Duha — da se on po Božju zauzima za svete« (Rim 8,26. sl.). Mnogo je tinte proteklo ispod pera onih koji su nastojali obrazložiti te duboke i utješne rečenice sv. Pavla. Za znanstvenu studiju o njima ovdje nema mjesta.⁵⁴ Evo sada samo nekoliko primjedaba o mojem razumijevanju teksta! Ima egzegeta koji »našu pomoć« tumače o svim nevoljama koje nas pritištu sa svih strana. Vjerojatnije je govor baš

⁵⁰ D. BERTRAND, *Et les autres? Christus* 68, octobre 1970, str. 469—474.

⁵¹ W. BERNET, o. c. 69—77. 80.85.

⁵² J. BOMMER, a. c. 679a. — L. ÉVELY dozvoljava sebi oštriju kritiku, upravo persiflažu, o. c. 17.18.23—25.28.29.32.33.

⁵³ P. MURRAY, *Le langage du culte chrétien, Concilium* 52, 147—150.

⁵⁴ Usp. W. de GOEDT, *Die Interzession des Geistes im christlichen Gebet, Concilium*, November 1972, str. 654—660; H. W. SCHMIDT, *Der Brief des Paulus an die Römer*, Berlin 1963, str. 149. sl.

o nemoći koju osjećamo u molitvi, ne znajući pravo što i kako da molimo. — Ima također tumača koji mjesto »neizrecivim uzdasima« prevode »uzdasima bez riječi«. Mi ostajemo pri svom prijevodu. Ne vidimo kakvi bi to bili uzdasi bez riječi ni čemu bi ih Pavao isticao. A da ima u molitvi nešto neizrecivo, to je svakomu lako shvatljivo; razgovor s Bogom nije u svemu kao razgovor s čovjekom. Neizreciv je u intimnoj molitvi susret s Bogom, s Bogom koji nas diže k sebi, rasvjetljuje nas o svrsi našega života, nadnaravnoj, u kojoj ima toliko neizrecivoga.

Ali Duh Sveti ne može uzdisati, jecati, ne može se kao Bog ni moliti kao što se čovjek moli. Njegovi neizrecivi uzdasi zapravo su naši uzdasi. Pripisuju se Duhu jer nam ih on inspirira, stanujući u nama. Isus se slično izražava kad obećaje apostolima da će im Duh Sveti pomoći na sudu: »Ta ne govorite to vi, nego Duh Oca vašega govori u vama« (Mt 10,20 par.). Tako i sv. Pavao piše u Gal 4,6 da *Duh* Sina Božjega u našim srcima »kliče: Abba! Oče!« Ista je misao sv. Pavla u Rim 8,15, gdje on kaže da u Duhu posinstva *mi* kličemo: Abba! Oče! Neka nas, dakle, Duh Sveti poučava kako ćemo se moliti, s djetinjim pouzdanjem, no ipak tako da i u vremenitim potrebama ne smetnemo s uma, moleći se, svoj vječni cilj, što ga i Pavao ima na pameti u tekstu i kontekstu Rim 8,18—27. Taj je tekst važan za naš molitveni život.

III. O molitvi sjedinjenja s Bogom

Molitva nije samo razgovor s Bogom, nije samo prošnja upravljena njemu. I u tome je susret s Bogom, koji nas zanima u ovoj našoj raspravi. Ali mi u molitvi tražimo nešto više, neki dodir s Bogom tako da se osjećamo u Bogu i osjećamo Boga u sebi, osjećamo njegovu ljubav, koja u nama raspaljuje ljubav prema njemu, osjećamo u sebi svjetlo njegove spoznaje, koje nas razblažuje kao da se nešto božansko u nas prelijeva. Francuski svećenik H. Bremond uveo je distinkciju antropocentrične i teocentrične molitve. Antropocentrična bila bi prosna molitva, kao da je u njoj čovjek u centru. Molitva hvale, hvalospjev, bila bi, naprotiv, teocentrična molitva ukoliko je u njoj Bog u centru. Teocentrična molitva bila bi uzvišenija. Ta se distinkcija meni ne sviđa. Molitvu u kojoj je čovjek u centru uopće ne bih nazvao molitvom. Nešto od hvale mora biti i u prosnoj molitvi. U njoj priznajem da je Bog svemoguć, da je sama ljubav i milosrđe prema meni i da će me uslišiti prema svojoj božanskoj mudrosti. Priznajem da od sebe nemam ništa, da ne mogu živjeti doli od Boga.

Sam Isus traži od nas takvo ponizno priznanje. Rekao je: »Zaista, kažem vam, ako se ne obratite i ne postanete kao djeca, nećete ući u kraljevstvo nebesko. Tko god se, dakle, ponizi kao ovo dijete, taj je najveći u kraljevstvu nebeskom« (Mt 18,3. sl.). U paralelnom tekstu Mk 10,15 i Lk 18,17 jasnije je izražena poniznost prema Bogu: »Tko ne primi kraljevstva Božjega kao dijete, ne, u nj neće unići.« Tako smo

sasvim istisnuti iz centra, kamo nikako ne spadamo. Isus nam ne bi govorio samo o prosnoj molitvi da nije u njoj vidio nešto divno, teocentrično. Kad se na pravi način obraćamo prošnjom Bogu, Duh je Sveti u nama, rasvjetljuje nas, raspaljuje u nama pouzdanu ljubav prema Ocu, kličući u našim srcima ili, bolje, dajući nam da mi sami kličemo: »Abba! Oče!« Eto, i u prosnoj molitvi svjedinjenje s Bogom, u svjetlu spoznaje i ljubavi!

*Molitva hvale sjedinjuje nas s Bogom
na poseban način u spoznaji i u ljubavi*

Hvalospjeve bogovima u čast susrećemo već u starim šumerskim, akadskim i egipatskim spomenicima. Ti se hvalospjevi temelje na spoznaji divnih svojstava, koja zaslužuju da se veličaju. Kod starih Grka slavljenje Boga pojavljuje se to više što više raste ispravna spoznaja božanstva. Božanstvo nije zavidno ljudima, kao što je tvrdio Herodot, ono je prema ljudima skloni, prijateljski raspoloženo, kao što to ističu Platon i Aristotel, ispravljajući Herodota.⁵⁵ U helenističko doba bogovi su se slavili kao dobrotvori čovječanstva. Stoici se počеше diviti teleologiji u svemiru, pjevati hvalu svemiru kao bogu ili, bolje, Bogu, koji je duša svemira, nekako gotovo kao osobno biće, bar prema Epiktetu. Poznat je himan stoika Kleanta (4/3. st. pr. Kr.) u čast Zeusu.

To je zaista krasan himan. Kleant na početku i na svršetku hvalospjeva daje oduška želji da proslavi Zeusa. On slavi njegova djela u svemiru, njegovu svemoć i utjecaj na ljudsko ćudoređe.⁵⁶ Upravo ganutljive su riječi drugog stoika, Epikteta. On nabraja sve što Bog radi za nas tako da je molitva hvale i zahvale naša prava dužnost. Evo Epiktetovih riječi: »Što mogu drugo ja starac i šepavac nego hvaliti Boga? . . . Kad sam razumno biće, moram slaviti Boga. To je moj posao. Ja ga obavljam. Neću napustiti tu svoju dužnost . . . a i vas potičem na isto slavljenje«. ⁵⁷ U svom zanosu Epiktet predaje sebe i sve svoje Bogu, slično kao sv. Ignacije L. u svojoj molitvi »Sume, Domine, et suscipe« ⁵⁸ Tako i filozof Demetrije, suvremenik Senekin, ⁵⁹ — on, čini se, još i ljepše. Od drugih helenističkih hvalospjeva samo još dva ili tri himna iz hermetističke gnoze. ⁶⁰ Ti su tako lijepi i uzvišeni da nas podsjećaju na teologiju sv. Ivana, citiraju se iz njih neki reci kao paralele Isusovoj svećeničkoj molitvi (Iv 17). Ali veoma je vjerojatno da i ovise o evanđelju sv. Ivana.

⁵⁵ HERODOT 1, 32; PLATON, *Theaet.* VII (151d); *Phaedr.* 247a, itd.

⁵⁶ Grčki tekst u I. ab ARNIM, *Stoicorum veterum fragmenta* I, 537, str. 121. sl.

⁵⁷ EPIKTET, *Diss.* 1,16,20. Sasvim drukčije EVELY, kojemu nema ništa poganskije od onoga što nam katekizam i sv. Ignacije L. vele da smo stvoreni na slavu Božju, da slavimo Boga (o.c. 42 i dalje istim stilom).

⁵⁸ Ib. 4,10,16.

⁵⁹ Tekst kod SENEKE, *De ira* 3,31,1—3.

⁶⁰ *Corpus hermeticum* I, 31. sl.; XIII, 17—22; Usp. *Asclepius* 41.

Sve to navodim ovdje zato da svratim pažnju na spoznaju koja jedina može biti osnova hvalbene molitve. Tko je Boga spoznao, mora se za nj oduševiti, mora ga zavoljeti, mora težiti za sjedinjenjem s njime. Hvalbena i zahvalna molitva ključa spontano iz spoznaje Boga, osobito kad u molitvi osjećamo prisutnost Božju, a u prisutnosti molitva postaje malne mistična ili, jednostavno, mistična. Plotin piše da *Jedno* (τὸ Ἐν spoznajem κατὰ παρουσίαν ἐπιστήμης κρείττονα, prisutnošću koja nadmašuje (diskurzivnu) spoznaju (VI, 9,4). I izjednačivanje s Bogom gledala je također već poganska helenistička filozofija u spoznavanju Boga.

Starozavjetni hvalospjevi manje su filozofski, ali zato ipak dublji i ispravniji, zorniji i intimniji. Daleko od njih *captatio benevolentiae* staroistočnjačkih himana. Sam istinski zanos duše koja se kupa u svjetlu Božje spoznaje, u kojoj se spoznaje najviše beskrajna ljubav i milosrđe Božje. Dandanas čujemo u svijetu ushićene poklike u čast raznim vođama i ideolozima, od kojih se svijet svemu nada. Mi se moramo ugledati u proroke i psalmiste St. Z., koji su bili oduševljeni pobornici čistog teizma i eticizma.

Bez duboke spoznaje i žive vjere to nije moguće. Ali nama tu spoznaju i vjeru smućuju oni koji u naše vrijeme nevidavno bacaju i u šire slojeve vjernika, neobrazovanih u filozofiji, svoje ideje o transcenciji Božjoj. Smućuju i oni koji nam nezgodno ispravljaju pojmove o Bogu, npr. u debati o knjizi Johna A. T. Robinsona, *Honest to God*. Njemački prijevod te knjige dobio je naslov *Gott ist anders* (= *Bog je drukčiji* [nego što se dosad smatralo]). Neki su Englezi označili sadržaj knjige riječima *Our image of God must go*,⁶¹ što znači da se moramo osloboditi svoje dosadašnje predodžbe o Bogu. Smućuje, dapače, u mnogim svojim idejama inače simpatični, protestantski pastor Bonhoeffer. On previše popušta »punoljetnom«, areligioznom modernom čovjeku.⁶² Veli da je Bog kao moralna, politička, prirodnoznanstvena, štoviša kao filozofska i vjerska radna hipoteza gotov i odstranjen — da moramo to lojalno priznati, ne misliti na *salto mortale* natrag u srednji vijek, živjeti u svijetu kao da nema Boga, u »kršćanstvu bez religije« ne ugledati se u religiju koja slavi svemoć Božju, nego u Bibliju, koja nas upućuje k ne-moćnom i mukotrpnom Bogu.⁶³

Smućuje nas i protestantski teolog W. Bernet. Njemu je Bog samo nešto transcendentno, o kojem on ne može ništa reći, premda ga ono privlači (str. 97, »Zwang zum Transzendentalen«). Kad mu se čini da bi mogao nešto naći, odmah se to pretvara u pitanje i tako sve dalje *in indefinitum*, bez djelomičnog i bez konačnog rješenja. Bernet stoji pred Transcendentnim zapanjen, šuti u strahopoštovanju. Zar nije bar to lijepa molitva? Kakva molitva, kad je i to strahopoštovanje, i Bog i molitva,

⁶¹ *The Observer*, 14 April 1968, str. 7. EVELY nam i o Bogu ispravlja pojmove na isti svoj način: o. c. 35—54.

⁶² D. BONHOEFFER, *Widerstand und Ergebung*, München 1955, 215—221.

⁶³ D. BONHOEFFER, o. c. 240—242.

i samo kršćanstvo neriješen problem! Ostaje moderni čovjek, koji nastupa s ponosom kao »der fragende Mensch«. Sve nam to W. Bernet kaže u svojoj knjizi o molitvi, koja se nekim katolicima čini veoma oštromnom.⁶⁴ — Smučuju nas napokon još oni koji nas uvjeravaju da se moderni čovjek još može moliti kao Jeremija i Job, često samo tako, s napastima, sumnjama, nevjerom, optužbom, pobunom u srcu.⁶⁵ Ima li tu još mjesta hvalbenoj i zahvalnoj molitvi? Ako nema, u teškom smo sukobu sa Sv. Pismom.

Jasno je da mi u svom zemaljskom životu gledamo Boga samo »kroza zrcalo, u zagonetki ... djelomično« (1 Kor 13,12). Ali ga ipak gledamo. Biblija nam je za gledanje Boga najčistije ogledalo. Bez gledanja Boga ne bi bilo toliko hvalospjeva u St. Z., ni u N. Z. Novozavjetni himni više su kristološki, uzeti možda iz prakršćanske liturgije. Usp. Ef 1,3—14; 5,14; Fil 2,6—11; Kol 1,15—20; 1 Tim 3,16, općenito o hvalospjevima 1 Kor 14,26; Ef 5,19; Kol 3,16. I Apokalipsa sv. Ivana ima svoje lijepe himne. Predmet novozavjetnih himana nije, kao što to Bonhoeffer insinuira, samo nemoćan i mukotrpan Spasitelj, nego također Krist kao Gospodin, alfa i omega, vladar nad kraljima zemaljskim. Vremenski su Novomu Zavjetu bliski članovi židovske kumranske sekte. Oni su zanosno slavili Boga svojim hvalospjevima, željeli biti u tome jedno s anđelima, već ovdje na svijetu, a još više kasnije na nebu.⁶⁶

Kako su kršćani pjevali himne u čast Kristu kao Bogu, doznajemo i od Plinija ml.⁶⁷ U rano patrističko doba spadaju lijepe *Salomonove ode* i himan Klementa Al. u čast Kristu Logosu.⁶⁸ Kasnije se razvila bujno bizantinska himnologija. I mi još s punim pravom pjevamo hvalospjeve u liturgiji i u časoslovu. Autentična biblijska objava i nedvojbena crkvena tradicija hoće od nas slavljenje Boga. Ne dajmo se smesti od »modernoga čovjeka« i njegova filozofiranja! Sam Bog traži nas više nego mi njega, svojom inicijativom želi sjedinjenje s nama, daje nam da ga spoznamo, u biblijskom smislu riječi. U Bibliji je jedno te isto spoznati Boga, ljubiti Boga, imati Boga, biti u Bogu, ostati u Bogu (Estius in 1 Joh 2,3). Mi sve to postizavamo u molitvi.

Moderna areligiozna psihologija uči da u takvim molitvenim doživljajima djeluje narcisizam: gledam ne Boga, već samoga sebe, rastapam se u ljubavi ne prema Bogu, nego prema sebi.⁶⁹ Ja ću odvratiti da ja ipak osjećam onoga »Drugog«. Psiholozi će na to: »Onaj drugi to je u tvojoj molitvi tvoje idealno Ja, tvoj Über-Ich.« Ali to narcisističko, ukoliko se može donekle u našu molitvu ušuljati, možemo lako uočiti, možemo lako pobijati. To će nam najlakše uspjeti ako se ugledamo u biblijskog moli-

⁶⁴ W. BERNET, o. c. 87—118.

⁶⁵ J. BOMMER, a. c. 683a.

⁶⁶ J. COPPENS, *La piété des psalmistes qumraniens, Recherches bibliques* IV, Desclée 1959, str. 149—161.

⁶⁷ PLINIJE ml., *Pisma* 10,96,7.

⁶⁸ PG 8,681—684.

⁶⁹ J. C. SAGNE, *Das Gebet als Anrufung der unsichtbaren, schweigenden Gegenwart des Vaters, Concilium*, November 1972, str. 649. sl.

telja. Čim on spomene Boga, a) on živo osjeća Boga kao nešto apsolutno drugo, b) osjeća svetost Božju, njegovu transcendenciju, c) ne lebdi mu pred očima grčki idealni čovjek, *καλὸς κ'ἀγαθός*, d) on pred Bogom sa strahom osjeća svoju grešnost, e) on sluša glas Božji iz prirode, iz povijesti, veliča Boga bez samodopadnosti; f) njegov smisao za kolektivnost, bez našeg modernog individualizma također isključuje narcisizam i samodopadnost.

Još koju riječ o zahvalnoj molitvi, koja prema hebrejskoj terminologiji čini jednu vrstu s hvalbenom: isti glagol znači *hvaliti Boga i zahvaljivati mu se*. Lijepo je i Bogu milo u zahvalnoj molitvi što je, kao i prosna, u svojoj biti ponizna. Molitva koja nije ponizna, nije molitva.⁷⁰ Molitva sv. Pavla bila je puna zahvale.⁷¹ Bonhoeffer zadivljuje svojom zahvalnošću, što npr. iz svoje ćelije u zatvoru čuje ptičje pjevanje.⁷² A sada neki kršćani na Zapadu, osobito u Americi, neće da se mole poslije jela, ispričavajući se ovako: »Kako da se zahvalim Bogu pošto sam se prenajeo, na štetu siromaha koji gladuju?«⁷³

Brinuti se za siromahe, s njima dijeliti svoj kruh, to je svakako plemenito. Ali zbog toga propustiti zahvalu za potrebnu hranu koju nam daje Otac nebeski, to je apsurdno, na opasan način zarazno, kadro zavesti one koji iz same lijenosti ili iz ljudskog obzira propuštaju molitvu prije i poslije jela. Isus je stalno blagoslivljao Oca pri lomljenju kruha. Zašto ga ne slijede svi svećenici i organizirani katolici na svojim sastancima? Znam — i to ne tek iz čitanja — da ga ne slijede svi. U istom je čudnom duhu, u zajednicama prepuštati molitvu pojedincima, ne moliti se glasno, zajedno. Čuje se na Zapadu kako neki neće da obavljaju jutarnju i večernju molitvu, braneći se isprikom da je to buržujski oblik licemjerja.⁷⁴ Ima u tome pretjerani bijeg od svakog »formalizma« u molitvi i antipatija prema »buržuju«, koji u molitvi daje oduška sreći što je uživa, hoće da je molitvom sebi osigura, a ne misli na one koji nemaju. Mi ga moramo opomenuti da bude pravedan i milosrdan prema siromasima, a ujedno vjeran Bogu i kršćanskom običaju jutarnje i večernje molitve. Pitam se da li se uopće moli onaj tko se ne moli ni ujutro ni na večer, ni prije ni poslije jela. Tko zna za krizu molitve na Zapadu, priznat će da je moja sumnja i bojazan opravdana. Budimo neprestano zahvalni Bogu i sretni ako mu možemo što češće izraziti svoju zahvalnost! I moderni čovjek ima svaki čas razlog da kaže »hvala Bogu«, a ne da »samo više kao Job«.

⁷⁰ JOERG ZINK, o. c. 36.37.42.

⁷¹ P.-Y. ÉMERY, *La prière de saint Paul, Lumen vitae* 1969, 3, str. 429—439; B. DUDA, *Pavao molitelj, Bog, smotra* 1973, 1, str. 37—52; o zahvalnoj molitvi piše lijepo M. GIBBARD, *La prière de ceux qui doutent, Concilium* 52 (1970) 16—20.

⁷² D. BONHOEFFER, o. c. 33.

⁷³ R. LEDOGAR, *Les prières pour les repas et l'Eucharistie, Concilium* 52, 114; usp. J. RADERMAKERS, *La prière de Jésus dans les évangiles synoptiques, Lumen vitae* 1969, 3, str. 409. sl.

⁷⁴ B. BASSET, o. c. 29. O Isusu J. JEREMIAS, *Abba, Göttingen* 1966, str. 67—80: *Das tägliche Gebet im Leben Jesu* . . .

*Da se u molitvi sjedinim s Bogom,
potrebna je što češća molitva*

S prijateljem postajem jedno pošto sam dugo s njime živio. Na isti se način sjedinjujem s Bogom. Događa se, doduše, da i susret od nekoliko minuta sjedini dvije duše zauvijek. No to je iznimka. Što vrijedi onda isprika onih koji se malo mole, a tvrde da me molitva koja traje tek nekoliko časaka, može više napuniti Bogom nego duga meditacija? To će se rijetko dogoditi onome tko zanemaruje molitvu. Prije spomenuti anglikanski biskup John A. T. Robinson savjetuje nam neka nam molitvu ne uređuje *chronos*, vrijeme prema satu, nego *kairos*, zgodan čas, Božji čas, koji nas baca na koljena.⁷⁵ On vidi u svom savjetu veliku opasnost. Ja vidim još veću, a ne vidim kako ću se, slijedeći taj savjet, moliti neprekidno, kako to od mene hoće sam Isus, sv. Pavao, drugi sveci sve jednako. K. Rahner bio bi za to da se u redu kojemu on pripada prepusti svakomu da sam sebi uredi svoju privatnu molitvu. Nije ni Rahner tako slijep da ne vidi u tome opasnost. Ipak on neće da se opasnost ukloni starim propisima; neka se ukloni mistagogijom!⁷⁶ Ali evo mene u neprilici! Tko će doći na moju mistagogiju da ga uvedem u misterij molitve? Ima drugih mistagoga koji jako privlače, a meni su sumnjivi.⁷⁷

Spomenuo sam opasnosti. U nekim zemljama to nisu više opasnosti, nego već kobna nevolja. G. Broccolo, profesor liturgike u USA, utvrđuje da ima svećenika i seminaraca u bogoslovskim sjemeništimama koji se gotovo nikada ne mole.⁷⁸ Ne smijemo očekivati da će se, kako se neki izražavaju, iz te »krize razvoja u Crkvi« iskristalizirati nešto neslućeno lijepo. I ja sam uvjeren da će Duh Sveti napokon stvoriti nešto neslućeno lijepo, ali ne iz naše zbrke, nego iz svoje božanske punine. Nemar u molitvi nije od njega, ne može iz sebe uroditi drugo nego još veće zlo. »Das ist der Fluch der bösen Tat, dass sie fortzeugend Böses muss gebären« (Prokletstvo je zlog djela da ono mora i dalje rađati zlo — Fr. Schiller).

*Sjedinjavanje s Bogom u molitvi
traži samoću i tišinu*

Svaki umni rad traži samoću i tišinu, rad arhitekta dok pravi nacрте za svoje konstrukcije, rad profesora dok pripravlja svoja predavanja, rad advokata kad sprema obranu svog klijenta. Kako bi mogla biti

⁷⁵ J. A. T. ROBINSON, *Honest to God*, str. 103.

⁷⁶ K. RAHNER, a. c., GuL, Juni 1969, str. 181—184.

⁷⁷ Npr. L. ÉVELY. Njegovih djela bilo je g. 1972. 23 prijevoda, u prometu do 200.000 primjeraka. Bio bih nepravedan kad ne bih priznao da je ÉVELY napisao o molitvi krasnih stranica. Ali je napisao i naopakih, meni odvratnih. On se ipak ubraja među »moderne crkvene oce«, najbolje pisce o molitvi (usp. *Bibel u. Kirche*, 1973, 2, str. 62)! Što onda s mistagogijom?

⁷⁸ G. BROCCOLO, a. c. 65. Usp. F. WULF, a. c., GuL, Dezember 1968, str. 407.

molitva bez samoće i bez tišine? Nemoguće. Sv. Toma More, već blizu smrti na stratištu, bilježio je lijepe rečenice o potrebi samoće za molitvu. Jedan od najnovijih pisaca o molitvi, L. Boros, odlučno zahtijeva mir i samoću kao nuždan uvjet korisne molitve.⁷⁹ A čemu citirati ljude kad je sam Isus tražio samoću i noćnu tišinu za svoje razgovore s nebeskim Ocem? Kad je i nas tjerao da se zatvorimo u sobu i da se tako molimo svomu Ocu koji je u skrovitosti (Mt 6,6)? Čemu uopće raspravljamo o tako evidentnoj stvari?

Tjeraju nas na to neki koji se tako zalažu za naše angažiranje u svjetskom zbivanju da ih smjesta spopadne strah čim nas zateknu u molitvi u samoći. Među njih spada i J. A. T. Robinson. On, doduše, odobrava molitvu u samoći, no ona mu ipak nije religioznija od rada. U angažiranju, veli on, duhovski je element (»pentecostal point«); doći nam je do Boga kroz svijet, ne bijegom od njega; molitva u samoći izvire baš iz angažiranja u svjetskom zbivanju. Robinson to dokazuje svojim iskustvom, kako ga je upravo u radu za bližnjega obasjalo Božje svjetlo i probudilo u njemu formalnu molitvu⁸⁰.

Da mi u radu za bližnjega proživljavamo Boga, to je istina. Ali uz koje uvjete? Samo *pošto* smo u molitvi spoznali što je Bog, što je moj bližnji Bogu, što je on meni, koje osnove ima Bog glede njega, glede mene, glede čitavoga svijeta. Angažirani u svijet, mi proživljavamo Boga samo *dok* molitva prati naš rad. Samo puni Boga možemo svijetu dati Boga. Valja nam isprositi sebi milost da budemo sol zemlje, a da svijet ne pokvari nas. Mnoštvo je već onih koji su podlegli toj opasnosti, zavedeni Robinsonovim savjetima. Citiram tog anglikanskog biskupa jer mi je jedan francuski svećenik prije kojih šest godina izjavio da je Robinsonov utjecaj na francuske katolike »énorme«, golem. Ipak ja ne niječem da ima kod Robinsona i dobrih sugestija.

Iz mog izlaganja slijedi nužna potreba i meditativne molitve (N. B. m. *molitve*). Bez nje dublji duhovni život nije moguć. Zabezeknuo sam se čitajući izjavu mladog svećenika iz londonskog predgrađa: »Lako se molimo otkad više ne razmatramo.« Najautentičniji inspirator prave molitve, Sv. Pismo, veli o pravedniku: »O zakonu Njegovu misli dan i noć« (Ps. 1,2; slično i drugdje u St. Z.). »O zakonu«, tj. ne tek o propisima, već općenito o Božjoj pouci u Bibliji (*tora = pouka*). Zar zbilja postizemo sada drukčije i uspješnije što smo prije postizavali meditacijom!⁸¹

⁷⁹ L. BOROS, *Der nahe Gott*, str. 9; Voraussetzungen christlichen Betens, *Concilium*, Nov. 1972, str. 671, sl.

⁸⁰ J. A. T. ROBINSON, *Honest to God*, str. 97—99.

⁸¹ Usp. GuL, Juni 1969, str. 181. — Priznati autoritet u pogledu molitve, TH. MERTON, tvrdi da bez istinskih, dubokih kontemplativnih aspiracija religija srlja u opasnost da postane opijumsko piće; citira I. EVANS, *The Tablet*, 15 April 1972, str. 351c.

*Da bih se molitvom sjedinio s Bogom,
moram prekinuti svoj rad*

W. De Broucker ima u svojim raspravama o molitvi poglavlje s naslovom *Prépare ton coeur à la prière* = pripravi svoje srce na molitvu⁸²! Vara se onaj tko sebi utvara da drugog sjedinjenja s Bogom ne treba osim onoga što ga je doživio u radu. Iskustvo nas jasno uči da ne samo profani rad nego i karitativni, dušobrižnički, svećenički često čovjeka tako zaokupi da ga svega istroši, rastrese, istrgne iz svjesnog sjedinjenja s Bogom. Sv. Ignacije L., mistik, daje nam upute koje je i sam prakticirao, kako treba da se prije molitve smirimo, stavimo u prisutnost Božju, kako da maštu zaokupimo svetim predodžbama, Bogu se poklonimo. Ima i u svetom radu za bližnjega svjetskih briga, maštanja koje zamagljuje pogled na Boga, ima i svjetske buke, u kojoj se Božji glas teško čuje. Nema tu onog nesmetanog *Hinschauen*, *Hinhorchen*, kako bi se Nijemac izrazio, nema pozornog gledanja, napetog slušanja, kakvo i Simone Weil smatra bitnim, potrebnim da Božja riječ duboko uroni u dušu, postane u njoj božanski princip svetog djelovanja. Ako ne gledam najprije Boga u molitvi, gledat ću u ljudima na ulici sve drugo nego Boga. Kad idem po poslu u gradsku buku, trsit ću se da sve promatram u Božjem svjetlu. Kad se želim moliti, bježat ću iz gradskog prometa da sigurnije uhvatim Božji šapat.

*Hoću li, kad se molim, Bogu govoriti
ili radije njega slušati?*

I jedno i drugo! Ali ako mi se u molitvi zaista javlja Božji glas, pristoji se da slušam u strahopočitanju, žedan Božje riječi, žedan samoga Boga. H. Bremond daje mojim riječima, upravljenim Bogu, malo mjesta u meditaciji; ona, tobože, počinje tepanjem, a svršava se u šutnji⁸³. Iстина je da je neka šutnja rječitija od govora i da može biti razgovor s Bogom kad on gleda mene, a ja njega. Basset toplo preporučuje *The Prayer of Simple Regard* (str. 128—130.). Protestant C. S. Lewis ponižnije priznaje da je to milost Božja koja nam nije dana svaki dan (usp. Basset, 47). Može je netko primiti od Boga baš u mukama, kao npr. kanadski mučenik sv. Izak Jogues. Izmučen do skrajnosti u indijanskom ropstvu, nesposoban misliti, zacrtao je on kamenom u neko stablo znak svetoga križa i onda zurio u nj čitave sate. Divna molitva Kristova mučenika! No u praksi moram se oprezno služiti savjetom što mi ga daje H. Bremond.

⁸² W. De BROUCKER, *Christus* 37, janvier 1963, str. 9—12; E. ROCHE, *Prière, rupture et silence*, *Christus* 35, juillet 1962, str. 309—314.

⁸³ H. BREMOND, *Ascèse ou prière?* Notes sur la crise des Exercices de saint Ignace, *Revue des sciences religieuses* 7 (1927) 226—261.402—428.579—599.

Bremond ipak razborito otklanja nerazborito naprezanje kod molitve. U prevelikom mojem naprezanju Bog ne bi došao do riječi. Nerazborito Bremond uzima na nišan samoga sv. Ignacija L. Svetac me, naime, potiče da razmatrajući o Isusovoj mucii, počnem »s velikim nastojanjem da se silim na sućut, na žalost i na plać« (I. razmatranje III. tjedna duhovnih vježbi, 4. toćka). Bremond maliciozno primjećuje kako isusovcu kosti pucaju dok se tako moli. Ne pucaju jer Ignacije, izvrstan psiholog, preporučuje ozbiljno, doduše, ali pametno nastojanje, nada sve molitvu za sućut s Isusom (3. predvježba). Da je jedan od glavnih uvjeta za pravu molitvu prošnja upravljena Bogu da nam pomogne, to nas ući i Crkva u ćasoslovu kad nam u pozivniku stavlja u usta rijeći »Otvori, Gospodine, usne moje«, a pred svaki ćas »Bože, u pomoć mi priteći!« Drugi uvjeti jesu ćistoća srca, u svakoj molitvi ćvrsta volja da se još više oćistimo i Bogu obratimo. Nekim su vjernicima potrebne gotove molitvene formule. Tko će im braniti slućiti se njima? Ima ih prekrasnih, napose u Sv. Pismu. Svakom molitelju mogu biti korisne ako su sugestivne⁸⁴, biblijske, upravo bogonadahnite.

Nepotpisan pisac u Civ. catt. piše da se ljudi naših dana ne vole vezati na stereotipne formulare. Dodaje da oni vole što više jednostavnu i spontanu molitvu, ne vezanu prestrogo na odredena vremena, molitvu bez formalnosti. On to odobrava⁸⁵. Ja bih ipak uloćio svoj »tantum quantum«! Onaj tko neće da meditira u odredeno vrijeme, ućinit će dobro ako ispita svoju savjest: kad uopće meditira, koliko meditira, kako meditira? Glede formalnosti pita se što je formalnost. Pritisnuti elektrićno puće, veoma je neznatan ćin; ali ako ga propustim, ostat ću u tami. Moćda će mi se isto dogoditi u molitvenom ćivotu ako smatram pukom formalnošću što je meni nućno sredstvo poboćne molitve.

Mnogi vole olakćati sebi molitvu ćitanjem

To nije ništa novo. Prije nego su nastale nove metode razmatranja, meditativno je ćitanje Biblije hranilo duše. Još i sada alterniraju ćitanja s molitvama u liturgiji i u ćasoslovu. S bogonadahnutom rijećju sam Gospod ulazi u moje srce. No je li tako kad se uvodi ćitanje modernih pisaca, katolićkih i nekatolićkih, štoviše, areligioznih i antireligioznih? U Americi se gdje gdje ćitaju filozofi Camus i Sartre, protestanti Kierkegaard i Hammarskjöld i Evely (katolićki svćenik koji se sekularizirao i oćenio)⁸⁶. A to nije ogranićeno na Ameriku. Dogada se da se ćita beletristika kojeg ne baš praktićnog katolika. Isusovac Basset, od kojega sam inaće mnogo naućio, zaćudio me svojim oduševljenjem za ćitanje profanih

⁸⁴ Veoma mi se sviđa kolekcija molitava u J. ZINK, o. c. Imamo velik broj drugih kolekcija. Najviše se cijeni ona koju nam pruća M. QUOIST. Usp. još P. HILSDALE, *Prayers from Saint Paul, New York* 1964.

⁸⁵ Civ. catt. 1970, II, 522; *Tempo di prova per la preghiera* (str. 521—526). Solidno o tome i o molitvi uopće metodisti SANGSTER i DAVISON, *The Pattern of Prayer*, London 1962.

⁸⁶ G. BROCCOLO, a. c. 58.

autora i za televiziju. Citira mnoge katoličke velikane koje su profane knjige inspirirale za molitvu (str. 71. sl.), citira Newmanovo pismo, gdje se onomu koji traži Boga više preporučuju Horacije i Lukrecije nego Toma Kempenac (str. 72.)!? On ne vidi problema u tome da se čitaju vjerni i nevjerni i agnostički autori (str. 76. sl.). On voli knjige koje izoštravaju dar opažanja, bude u čovjeku smisao za probleme (str. 78.). Basset bi morao jasno reći da to nije molitva niti neposredna priprava za molitvu, već, eventualno, tek udaljena i indirektna priprava (usp. str. 65—81.).

Gdje se uvodi profano čitanje u liturgiju, to se čini bez sumnje u pretpostavci da i u knjigama profanih autora ima lijepih ideja, moderno aktualnih sugestija te da čitanje tih knjiga pobuđuje u čovjeku plemenite osjećaje. Možda kadikad i manje plemenite, sa sugestijom krivih nazora. Kad sebe hranimo tjelesnom hranom, pomno pazimo da u njoj bude što više hranjivosti, a nijedno štetno zrnce, nijedna opasna kap. Zašto da ne bude tako i kad se hranimo duhovnom hranom? Čitao sam negdje da je baš za sveca najmanje opasno čitati što god. Ipak se ne sjećam da sam ikada čitao o svecu koji je u svojoj meditaciji čitao profanu knjigu. Ne čudim se pobožnom protestantu J. Zinku koji savjetuje, jamačno svjetovnjaku, neka u neprilici glede molitve, uzme novine u ruke te s Bogom razgovara o onom što čita (o. c. 60. sl.). Ja bih se veoma ustručavao od takvog savjeta, bar ako imam pred sobom svećenika ili redovnika. O modernim svjetskim problemima koji moraju biti prezentni molitelju, informirat će se on izvan molitve, a ne kod same molitve nepobožnim, možda i za vjeru opasnim čitanjem ili čitanjem novina gdje mu se pogled može sklizati na svakojake predmete i slike. Čuvajmo svoju molitvu čistu od svjetskih ingredijencija!

Senzacija sjedinjenja s Bogom senzacija je svoje vrste. Na molitvu se ne ide kao na televiziju, na estetsko uživanje pjesničkih proizvoda, na slušanje duhovitih doskočica. Molitva je čežnja za Bogom, obično ugodna, blažena, no ona se može pretvoriti i u agoniju kad se Bog nekako skriva od nas, ostavlja nas u suhoći. Neke je svece dugo ostavljao, ne da ih muči, nego zato da u njima potencira čežnuće, da ih dovede do visoka stupnja molitve. Ako nam je u suhoći mučno, to je dobar znak; već smo sjedinjeni s Bogom, a da toga nismo svjesni. Tko teži za duhom molitve, nije nikakav sladokusac, sebičan i pasivan. Isto što duh molitve jest i ono što sv. Ignacije L. želi svim svojim redovnicima, *devotio* (Summa constit. 21. 29), ne samo pobožna konzolacija, već također, prema značenju latinske riječi, duh požrtvovnosti, »habituelle Weihegesinnung«⁸⁷, sveta spremnost na svaku žrtvu u služenju Bogu i bližnjemu. Takva *devotio*, koja je živa u samoj podsvijesti, a svaki čas provaljuje u polusvijest i svijest, koja nas očarava u svecima kao *dub molitve*, čuvat će i gajiti u nama pravu kršćansku, biblijsku, svetačku molitvu.

⁸⁷ Usp. F. WULF, *Lex. f. Theol. u. Kirche* IV (1960) 546.

Lambriot piše ovako o duhu molitve: »Duh molitve nije posebna molitva. Duh molitve je suptilni i eterični dio svakog našeg čina. Duh molitve stvara u duši rezervoar svetih misli i pobožnih osjećaja. Njihov se miris širi naokolo i kad se čovjek bavi vanjskim poslovima. Svi naši čini, naše misli, naše želje, sve naše htijenje, sve je onda prožeto tim parfemom. U našem biću i životu sve postaje neprekidna molitva, hvalospjev bez kraja i konca, imolacija svih naših časova. Čovjek ne može uvijek izgovarati usmene molitve, ne može uvijek meditirati, uvijek u u crkvi klečati. Ali on može vazda imati u srcu taj duh molitve, koji se diže iz duše kao miris cvijeća i napaja sve minute našega života . . . To habitualno raspoloženje naše duše ispoljava se iz nas, stvara u nama tako reći arteške bunare, iz kojih ključa voda i razlijeva se na sve strane. To su tajne aspiracije srca, uzdisaji koji lete iz srca, kao kad iskre vrcaju iz goruće vatre.«

LA PRIÈRE, CONTACT AVEC DIEU, D'APRÈS L'ÉCRITURE SAINTE

Résumé

L'Auteur tâche, à l'aide de la Bible, de porter remède au malaise et aux perplexités modernes touchant la prière. La prière comme vrai dialogue avec le Dieu personnel est enseignée dans les Ecritures si clairement et si fortement qu'une nouvelle herméneutique n'aurait pas le droit de changer grand'chose. La crise de la prière vient de naître de la crise de la foi. L'une et l'autre seraient jugées sévèrement par les écrivains sacrés. Faire du doute un partenaire inamovible du colloque avec Dieu, quelle horreur pour les auteurs inspirés! Même le doute involontaire ne peut pas être chose normale dans un fidèle zélé. Pour s'en convaincre qu'on lise saint Jean ou saint Paul!

L'écrivain sacré voit les lois de la nature entre les mains de Dieu. Lui, tout-puissant, les dirige en sorte que le physicien ne remarque pas d'accrocs quand Dieu exauce une prière. Le silence de Dieu — autre difficulté! — n'est qu'apparent ou exceptionnel, relatif d'après la Bible. Même quand Dieu ne nous exauce pas à notre gré, il nous parle par sa manière d'agir. — Le providentialisme biblique — pierre d'achoppement pour tel esprit moderne — est au dire des écrivains sacrés mystérieux d'une part, mais d'autre part prouvé raisonnablement. Comment appeler »infantile« ce que Jésus nous apprend sur notre Père qui est aux cieux? Evidemment, l'homme moderne lui aussi, doit sans se lasser dire merci à Dieu et non pas crier seulement comme Job. La prière pour les biens terrestres est conforme à la Bible, pourvu que l'on n'oublie pas l'hierarchie des valeurs.

D'autres doutes sont dissipés de la même manière. Loin d'être aveugle sur les obscurités philosophiques, l'Auteur s'efforce de les éclaircir sans troubler la vie de prière de nos fidèles, tant qu'elle reste solidement basée sur les saintes Ecritures.